

תשורה
משמחת הנישואין של
דובער ומיניא אסתר שיחיו
לברטוב

ט' סיון ה'תשפ"ה

פתח דבר

אנו מודים לה' על כל הטוב אשר גמלנו, ובחסדו הגדול זיכנו בנישואי צאצאינו, החתן הת' דובער שי' והכלה המהוללה מ' מיניא אסתר תחי'.
התורה והברכה לכל קרובי המשפחה, ידידים ומכירים, שהואילו לשמוח אתנו יחדיו ביום שמחת לבבנו, ולברך את הזוג יחיו, ואותנו כולנו, בברכת מזל טוב וחיים מאושרים בגשמיות וברוחניות.
על יסוד הנהגתו של כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ נ"ע, שחילק "תשורה" בחתונת כ"ק אדמו"ר והרבנית הצדקנית, מוגשת בזה תשורה מיוחדת לכל המשתתפים בשמחתינו, הכוללת סדרת כתבות שסב החתן הרב משה לברטוב ע"ה כתב בגליוני כפר חב"ד ובית משיח בקשר לחיי המסנ"פ מאחורי מסך הברזל.
יהי-רצון, אשר נזכה תיכף ומיד לקיום היעוד "מהרה ישמע . . קול חתן וקול כלה", ואזי נזכה זעהן זיך מיט'ן רבי'ן ד' א' למטה אין א' גוף ולמטה מעשרה טפחים, והוא יגאלנו.

משפחת

הרב אברהם מאיר בנימין ושרה

שטיינמעטץ

פאולה, ברזיל

משפחת

נטע ארי' וחנה הינרא

לברטוב

אובערוויליע, צרפת

ט' סיון ה'תשפ"ה

ניו יארק

האיש שצחק לנ.ק.וו.ד.

*** במקום שאחרים התפשרו, החסיד ר' דובער לברטוב ע"ה היה אומר "לא, נקודה" והולך בדרכו * איש של מסירות-נפש קיצונית, שדבק תמיד בעקרונותיו, בלי שום חשבון של סיכונים, מאסר וחקירות * את בניו לא טרח בכלל לשלוח ל"שקאלע". הוא דאג ללימודם בבית, והם אהבו ללמוד איתו עד יומו האחרון * כשיצא מחקירה במשרדי הבולשת, המשיך ישר לביתה של משפחה, לקיים את הבטחתו למול את בנה * כשלקחוהו לחקירה האחרונה בתאי הנ.ק.וו.ד., צחק בפרצופו של החוקר: "אינני חושש מפניך"...** * הרה"ח ר' משה לברטוב מספר על פרשת חייו של חסיד גיבור ועניו, ופרקי חיים של יהדות חסידית החל ב"חדר" המחתרתי וכלה בבריחה מרוסיה הסובייטית *

ראיון מ. אלקנה

היו נסבלים. אבא ושאר היהודים סבלו אמנם מהתנכלויות, אבל יכלו לקיים חיי תורה ומצוות. כשהקומוניסטים עלו לשלטון המצב הורע. הם אמנם דיכאו את הכנופיות ויהודי חדל לחשוש לרכוש, אבל בד"בד החלו לרדוף את הדת, ושמירת חיים יהודיים – בעיקר במקומות קטנים, שבהם כולם מכירים את כולם – נעשתה לעניין קשה. אבא החל לחשוב על מעבר לעיר, ועם התגברות העוני והמצוקה הכלכלית, החליט שעוברים למוסקווה.

קודם-כל חיפש פרנסה. ברור שהתעסקות במקצועות הקודש ("כלי קודש") לא באה בחשבון, ומאידך-גיסא היה צריך למצוא פרנסה שאינה גורמת חילול שבת. אבא החליט אפוא להיות "עצמאי". למד זמנ-מה את אומנות הצילום, והחל להתפרנס כצלם פספורטים ברחוב...

בינתיים החלו אנ"ש להתקבץ במוסקווה, וביניהם משמנה-וסלתה של חב"ד: ר' ברוך שלום כהן ובנו ר' רפאל, ר' יעקב מסקאליק ("יזורביצער"), הרב מאדליה, ר' מנדל לייב אברמסון ועוד. משפחתנו גרה בדירה מסוימת,

עברו שנתיים. בשיחות עם אברכים עברה מפה לאוזן השמועה על איכותה וייחודה החסידי של הישיבה החדשה בליובאוויטש – ואבא הרגיש מתוך השמועות שזה העולם שהוא רוצה לחיות בו. אינני יודע אם התייעץ עם משהו. כפי שהכרתי אותו, החליט כנראה בעצמו. הוא נפרד מחבריו, קם ונסע...

המשגיח היה אז ר' זאב לעוויטין (אביו של המשפיע ר' שמואל), ויחד עמו למדו ה"אריזות" שבין ה"תמימים", ר' שילס קוראטין וחבריו. שם גם קיבל היתר הוראה וקבלה על שחיטה ובדיקה. לאחר נשואיו שימש בתור רב ושוחט בעיירה קאבילאק, הסמוכה לפולטבה, ומשם קיבל את הכינוי "בעריל קאבילאקער". במשך הזמן למד גם את אומנות המילה.

אבא שהה בקאבילאק עד שנת תרפ"ד. בשנות המהפיכה הראשונות, כשהשלטון עבר מקבוצה ביונית אחת ("ההלבנים") לקבוצה ביונית שניה ("האדומים") החיים בעיירה עוד

אבי החסיד ר' דובער לברטוב, או בכינויו ר' בעריל קאבילאקער, נולד בשנת תרמ"ה לאביו ר' שאול ולאמו מרת יהודית, בעיר קרעמענצ'יג (ויש מסורת משפחתית הגורסת שנולד בעיירה הסמוכה לה, קרוקאו). אביו, זקני, היה מחסידי אדמו"ר המהר"ש ונפטר בשיבה טובה בשנת תרצ"ז, והוא בן פ"ז שנה.

אמרי-מורתי ע"ה, סיפרה שאנחנו מצאצאי אדמו"ר הזקן. שמעתי גם שאחד מבני המשפחה החזיק ב"שץ חיים" עם כל הייחוס, ולאחר מותו אשתו מכרה זאת למוכר ספרים. חבל על דאבדיו. כשאבא היה בן ט"ז שנה – ואז טרם נתפרסם שמה של ישיבת "תומכי תמימים" בליובאוויטש (שנוסדה רק כשנתיים לפני כן) – שלחו אביו ללמוד בישיבת לאמז'ע. מאחר שלא היה לסבא כסף למימון הנסיעה, אור את כל גבורתו ושלח את בנו לצאת לבד לדרך בלי כסף. אני, שאני בעצמי אבא, נרעד מעצם המחשבה. בדיעבד מתברר שסבא הכיר את בנו. הנער הקשוח התחבא תחת אחד הספסלים שברכבת, וכך הגיע ללאמז'ע.

למחרת על מה דיברו שם.

האיש הגיע לאסיפה ומצא במקום את אבא יושב ומדבר עם מספר אנשים. הוא השתיק אותם מיד וסיפר על דרישת הבלשים. "אני מציע שלא תדברו מה שלא צריך, כי מחר איאלץ לדווח על כל מלה שאשמע כאן". אבא וחבריו שיתפו פעולה ולא אמרו כל הערב דבר של ממש.

למחרת התייצב האיש במשרד הנ.ק.וו.ד., וסיפר מה שמע. הבלשים הקשיבו רגע או שניים, ואז התפרץ עליו אחד מהם: "אתה חושב שאנחנו לא יודעים שביקשת שלא ידברו 'מה שלא צריך'?" צריך?!"

איכשהו, האיש יצא בשלום מהחוקרים ומיהר אל אבא וסיפר לו הכל. באותו זמן עוד לא השתמשו במכשירי האזנה וציתות, והיה ברור שאחד הנוכחים היה איש "משלהם", שדיווח לבולשת מלה במלה מה נאמר באסיפה. עכשיו נוכחנו לדעת איזה מאמצים השקיע ה.נ.ק.וו.ד. במעקב אחר אבא. הם היו מוכנים לשלוח אחריו שני אנשים במעקב צולב, ובלבד שיצליחו להפלייל אותו. ובכל זאת, כל אותה תקופה אבא לא נאסר.

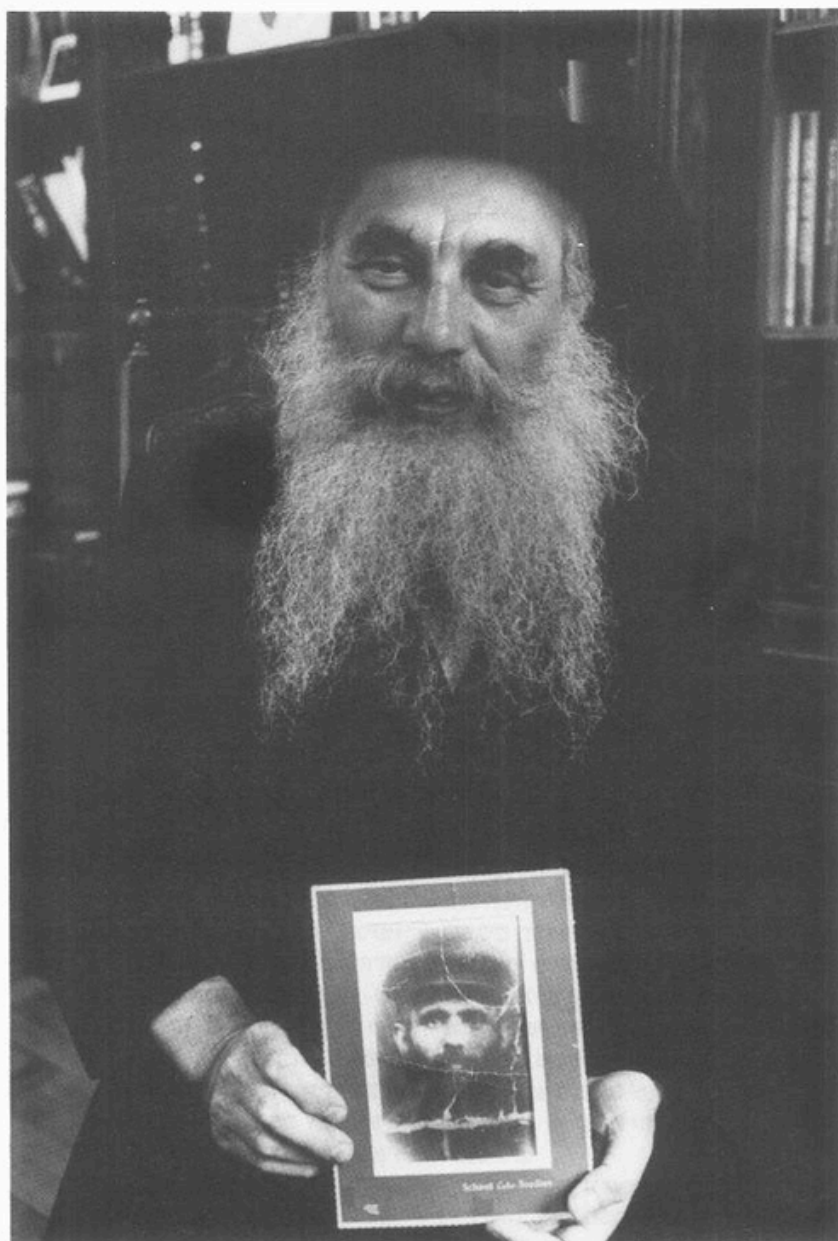
בדרך-כלל, אבא היה אדם חביב ומסביר פנים, והבריות באמת חיבבו אותו, ועובדה שהבית היה תמיד מלא המולה ואורחים, אבל באותן הזדמנויות שנדרש לעמוד על עקרונותיו, החביבות

היה ברור שאחד הנוכחים היה איש 'משלהם', שדיווח לבולשת מלה במלה מה נאמר באסיפה. עכשיו נוכחנו לדעת איזה מאמצים השקיע ה.נ.ק.וו.ד. במעקב אחר אבא

והנועם נעלמו והופיעה קשיות. אינני זוכר אף פעם אחת שהסכים לוותר על קוצו של עיקרון. הוא מסר את נפשו על כל מנהג והנהגה חסידיים – גם כשהיה כרוך במסירות-נפש ממש – שלא לדבר על קיום מצוות בהידור.

כידוע לכל, השלטונות הרוסיים החמירו מאוד עם הורים שלא קיימו את חוק חינוך חובה. שיעורי החובה האתאיסטיים, המרכסיסטיים-סוציאליסטיים, היו ציפור-הנפש של החינוך הקומוניסטי, וכל תלמיד חוייב בהם. הם קיוו "לשטוף את מוחם" של הילדים ולהכין דור-עתיד מנותק לחלוטין מכל מורשת רוחנית.

העונשים על התחמקות משילוח הילדים לבית-הספר הממלכתי היו כבדים – מאסר לאב עצמו והעברת הילדים ל"בית מחסה" ממלכתי

האב וחנן. הר"ר משה שיי לברטוב עם תמונת אביו הרה"ח ר' בעריל קאבילקער (לברטוב)

בעיקר מאז שנת תפ"ח ואילך, לאחר שכ"ק אדמו"ר הרי"צ עזב את רוסיה, לא עצרה בעדו. לאבי היו קירובים גדולים הן מכ"ק אדמו"ר הרש"ב והן מכ"ק אדמו"ר הרי"צ. כשאחי הגדול ממני נולד בשנת תרפ"ז, אבא שאל את הרבי הרי"צ אם יאות להיות סנדק, והרבי הסכים. למעשה לא איסתייע מילתא, כי מועד הברית היה בעיצומן של רדיפות הרבי, זמן מה לפני מאסרו. כשהרבי עבר אחר-כך דרך מוסקווה, שלח לאבי ברכה, ובה איחולים שהבן יגדל להיות ירא-שמים, חסיד ולמדן.

הרדיפות גברו, אבא המשיך בעסקנות שלו, והיה זה נס בלתי מובן שהבולשת לא אסרה אותו. ידענו שהם מתחקים אחריו, והיה מקרה מפתח שהוכיח את זה. יום אחד נקרא פלוני מאני"ש למשרדי הנ.ק.וו.ד. והבלשים הודיעו לו שבאותו ערב יתאספו אנשים בבית בעריל קאבילקער, והוא מצווה להצטרף לאסיפה ולדווח להם

וכשהשלטונות עמדו להרוס את הרובע, עברו לדירה אחרת ליד בית-הכנסת מארינא ראשציה, שאבינו היה מפעיליו. שם גדלו רוב הזמן, אני ואחי שיי, עד שעזבנו את רוסיה.

אלה היו ימים יפים. הדירה היתה גדולה ותמיד היתה בה תנועת אורחים – רבים שבאו לזמן קצר, ואחדים שנשארו אצלנו תקופות ארוכות.

הפרנסה השתפרה. השלטונות מינו את אבא ל"אופראודוס", כלומר מנהל הבניין (שכלל מספר דירות) תפקיד שהותיר לו הרבה זמן פנוי לענייני ציבור. כבר הזכרנו קודם שאבא נמנה עם מפעילי מארינא-ראשציה. הוא השקיע את ראשו ורובו בעסקנות הכלל, בפרט בענייני אני"ש במוסקווה, והמשיך בכך עד שמלחמת העולם השנייה הגיעה בשנת תשי"א גם לרוסיה. סכנת הנפשות ממש שהיתה כרוכה בעסקנות בענייני דת לא הרתיעה אותו, וגם התגברות הרדיפות

את הבית שגרנו בו, ונתנו לנו במקומו דירה ברחוב אחר, לא הרחק מבית-הכנסת מארינא רושציה. בדירה החדשה היה חדר אחד ואילו המטבח היה בקומת הקרקע ומשותף לכל דיירי הבית. לנו היה שם שולחן משלנו, והשכנים שידעו על שמירת הכשרות שלנו התחשבו בנו – לא העמידו עליו את כליהם ולא בישלו עליו כדי שלא להטריפו (באותה תקופה הבישול היה על פתילות-נפט ולכל אחד היתה פתיליה משלו).

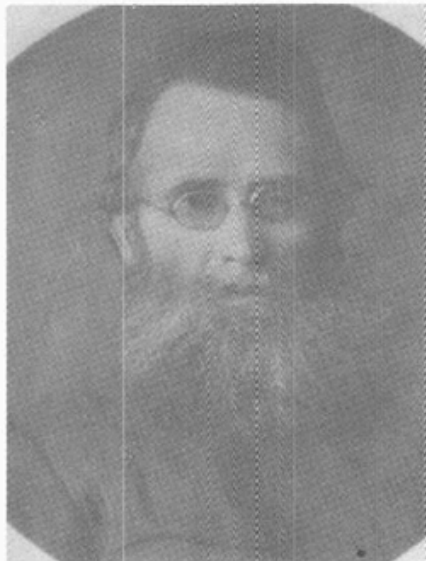
החדר היה די גדול, ואבא התקין בו "פינות לינה" להורים, לי, לאחי ולאחותי וגם לאורחים. בין ה"פינות" היה מקום גם לשולחן וכסאות, וכן לשתי מכוונות אריגה גדולות, שלוש קטנות ומכוונת תפירה אחת, שמחן התפרנסו.

באותה תקופה התפרנסו רבים מאנ"ש ובתוכם גם משפחתנו, מטריקוטזי. הדבר פתר גם את מצוקת הפרנסה, ומאחר שהעבודה התנהלה בבית – גם את מצוקת העבודה בשבת שהיתה לשכירי יום יהודיים במפעלים רוסיים.

היינו מקבלים מבית-החרושת הממשלתי כמות מסוימת של חוטים, ואורגים מהם בבית כובעים וסוודרים. לאחר האריגה, היתה אמא בודקת את המוצרים, ואבא גילתה בהם חור או חסרון אחר, היתה מתקנת אותו במכוונת התפירה. כשהמוצרים קיבלו את אישורה של אמא, היה אבא מוביל את הסחורה הזו בחזרה לבית החרושת, ושם היו משלמים לפי כמות הסחורה ואיכותה. אבל ברור שמהסכום המזערי הזה לא יכל לחיות אפילו בן אדם אחד, ולכן, מכל משלוח של סחורה גמורה, אבא היה מצליח להעלים חלק ניכר ולמוכרו בצורה פרטית. הדבר היה כרוך בשיחוד הפקיד בבית-החרושת שקיבל את האריגים הגמורים, והעניין פעל ללא דופי. ברור שאבא נוהר שלא להעלים יותר על המידה. תמיד טען שהוא מעדיף לישון במנוחה, על שינה בלב מלא פחדים עם עשרת אלפים רובל מתחת הכר: "די לו בפחדים מחמת שמירת תורה ומצוות..."

הבית שבו גרנו עכשיו (ליד מארינה-ראשציה) היה שייך לפני המהפכה לבעל-אחוזה, שהועיד את האגף האחורי לפועלים שלו, ואת האגף הקדמי – שבו גרנו – לו ולמשפחתו. ה"דירה" שלנו היתה בזמנו חדר האוכל שלו. לא קשה לתאר את ה"הרחבה" שהיתה לנו בדירה הזו, אך היינו שמחים בחלקנו.

כפי שכבר הזכרתי, כמעט כל לילה היו לנים אצלנו אורחים. בסתר, לפעמים היו אלה אברכים שחששו לישון בבתיהם מחשש מעצר, ולפעמים אנשים שהגיעו מערי השדה לסידורים שונים בעיר ונצבר מהם לחזור בלילה הביתה. והיה גם סוג שלישי, שעורר בנו הנערים סקרנות וחרדה: אותם שחזרו ממאסר והתקשו למצוא במוסקווה דירה, או שהשלוטות פשוט אסרו עליהם לגור במוסקווה, ושהו אצלנו בסתר עד שיתדרו וישיגו ניירות מזויפים כדי לשהות במוסקווה באופן גלוי. אנו חנו הילדים היינו מביטים בהם בהערצה וברחמים עצומים... בין אלה שהתגוררו אצלנו אני זוכר את ר' יצחק גולדין ע"ה, את ר' שמואל נוטיק הי"ד, את רש"ז טייבל ע"ה – ועוד ועוד...

הסאב. החז"ר ר' שאול לברסוב ז"ל

לבית-הספר. ידענו שדי היה בכך, כדי שכדור-השלג יתגלגל: הם היו מדווחים עליו לממונים עליהם, והללו היו בודקים את רישומי בית-הספר ומוצאים שלא היינו מגיעים ל"שקאלה" אפילו היו מסיקים שאינו מגיעים ל"שקאלה" אפילו בימות החול... ואז גלות ומאסר לאבא, ו"חינוך-מחדש" במוסד ממשלתי לנו הילדים.

באותם ימים (שנות "הצדיק", ה-30 למניינם) שמענו למכביר על החקירות במשרדי הבולשת, על המכות, העינויים והייסורים שעברו הנחקרים. הרי רבים מהאורחים שבאו אלינו הבינהו היו אנשים שחזרו רצוצים ושבורים מחקירות וממאסר. לגבינו, השיחות והפגישות עם המציאות האכזרית הזו לא היו אירועים חד-פעמיים, אלא דברים של יום-יום. אי-אפשר לתאר את החרדה והצמרמורת שהיו אווזים בנו, כששמענו שוב ושוב את התיאורים המזוויעים מפי עדי ראיה שחוו זאת על גופם, וזכו לצאת משם חיים בדרך נס. רבים ממכרינו ובאבי-ביתנו, חסידי חב"ד צדיקים ותמימים, נאסרו לפתע, ורובם נעלמו ועקבותיהם לא נודעו מאז עד עצם היום הזה. הי"ד.

ובכל-זאת, כל הדברים הללו לא מנעו את אבא ואנ"ש שנתרו בעיר, מהמשך הפצת יהדות בבית פנימה ומחוץ לבית. בבית אבא לא חדל ללמד אותנו, כשם שבחוץ לא חדל למול, לעשות מניינים, לדאוג לכל ענייני הקדושה והטהרה ומימונם והכסף. וכך גם בעניין ההליכה המשפחתית לבית-הכנסת. אבא ראה בהליכה שלנו בשבתות ובחגים לבית-הכנסת עניין עקרוני-חינוכי, וכדרכו לא ויתר. הילדים צריכים לדעת שבת-הכנסת הוא חלק מחיו של יהודי. הוא לא חשש לסכן את עצמו ואותנו, ובלבד שנשום ונספוג אווירת בית-הכנסת מילדות.

ברט לסיכונים הכרוכים בלימודי הישיבה המחתרנית בבית וההליכה לבית-הכנסת בשבת, חיי היום-יום שלנו התנהלו באווירה משפחתית חמה. בשנת תרצ"ה (1935 למניינם) עמדו להרוס

ליתומים – ויהודים רבים וטובים התקשו לעמוד בנסיון. מאידך גיסא, אם שלחו את הילד לבית-הספר, חשפו אותו לסכנת כפירה, שלא לדבר על חילול שבת וחג.

אנ"ש, כידוע, לא השלימו עם המצב וניסו כל מיני תחבולות כדי לעמוד בגזירה, החל בשיחוד רופאים כדי שיתנו אישורי מחלה כוזבים בעיקר בשבתות וחגים, וכלה באירועים משפחתיים בימי שבת ומועד, וכשכלו התירוצים, היו כאלו שהיו מרשים לילד ללכת אחת לכמה שבועות ל"שקאלה", כדי שלא יחשדו בהם בחשתמטות. אבל אבא התעקש ולא הסכים אפילו לפתרונות האלה. אצלו לא היו מלכתחילה לבטים בנידון. הוא החליט חד-משמעית: הילדים לא הולכים לבית-הספר. נקודה. ומאחר שרצה לפקח אישית על החינוך שלנו, לא שלח אותנו לקרובים רחוקים, אלא השאיר אותנו בבית.

סכנת הנפשות היתה איומה והחרדה בהתאם לה. עד גיל בר-מצווה היינו ממש כלואים בישיבה המחתרנית בבית, חרדים לכל רחש מחוץ לדלת, אך אבא לא ויתר. מה שדרש מאיתנו דרש מעצמו. הוא היה מקדיש לנו מדי יום שעות ארוכות של הוראה, מעודד אותנו בעצם בטחונו בדרך הזו, ומפיח בנו כוחות לעמוד במצב.

אבא דאג גם למורה ("מלמד") שהיה באלינו ולומד איתנו שיעורים ביום, ובשאר שעות היום היינו חוזרים על הלימוד. ארע פעם ובדיוק בעת הלימוד, הופיעה המשטרה בביתנו. איני זוכר בדיוק מה ביקשו, אך הספרים מיד נעלמו.

אבא התעקש ולא הסכים אפילו לפתרונות האלה. הוא החליט. חד-משמעית: הילדים לא הולכים לבית הספר. נקודה. ומאחר שרצה לפקח אישית על החינוך שלנו, לא שלח אותנו לקרובים רחוקים, אלא השאיר אותנו בבית

המלמד ואחי הספיקו לברוח. אני נשכבתי במיטה ("חוליה") ובי"ה הכל עבר בשקט.

אבא היה לוקח אותנו, הילדים, כל שבת לביהכ"נ, להתפלל במניין. היינו בין הנערים התורדים שהיו באים לשם בשבת. כמה התגאיו בכך, כמה חכינו לשבתות האלה וכמה חרדנו! שהרי גם דבר זה, כמו העסקנות הציבורית של אבא וכמו היחודי הביתי שהקים לנו, היה כרוך בסכנה חמורה. ידענו שבכל מקום, ועל אחת כמה וכמה בבית-הכנסת, שורצים סוכנים של הבולשת. כל רגע ורגע הם היו עלולים להיזכר שראו אותנו בבית-הכנסת גם בשבת שעברה וגם בזו שלפניה, ואז היו עלולים לשאול את עצמם (ואותנו) מדוע ילדים אלה אינם הולכים אף יום-שבת

ה"דירה" שלו היתה כאמור בחדר אחר, ובשאר החדרים גרו משפחות אחרות, כולם גויים. דלת הכניסה הראשית היתה משותפת לכל המשפחות. בלילה היו נועלים אותה ולכל משפחה היה מפתח. כשאורח היה מקיש בדלת בלילה, כל עשרת המשפחות שגרו בבית ידעו שהוא מבקש אותנו. רק בדרך נס לא הלשינו עליו. כיום ידוע לי, שבאותה תקופה, היתה רק למשפחות ספורות במוסקווה אפשרות להכניס אורחים, כפי שהיתה לנו. זו הסיבה לכך, שהכתובת שלו נמסרה מפה לאוזן, ואותם שלא רצו או לא יכלו להימצא בלילה בבית-הכנסת, הגיעו אלינו.

שנה לפני המלחמה נכנס אחי למצוות, ובאו אלינו לחגיגה כמה מגדולי החסידים: החסיד רבי ניסן נעמינוב, רבי יונה כהן ועוד. דובר שאחי ייסע ללמוד בשיבה החב"דית המתחרתית בעיר קורסק, אך מספר ימים לפני הנסיעה נדע שחלק מהתלמידים נאסרו ואלה שלא נאסרו ברחו מהעיר. זו היתה אווירת אותם ימים...

שוב ישבו על המדוכה, והפעם הוחלט שאחי ייסע ללמוד במחלקת "תומכי תמימים" בכותאיש שבגרוזיה. הגרוזינים היו ידועים בקרב אנ"ש כמחבבי לימוד תורה ושונאי מלשינים, והשלטונות לא החמירו עם היהודים כפי שנהגו השלטונות ברוסיה, ואחי נסע לכותאיש. לי בכלל לא סיפרו על כך, למרות שידעו שהייתי מתרגש מאוד אילו שמעתי שהוא נוסע ללמוד ב"תומכי תמימים". אמרו לי שהוא נוסע לאיזו דודה בגלל בריאותו הרופפת כביכול – עד כדי כך הגיעו הזהירות והסודיות באותם ימים. רק לפני הבר-מצווה שלי, סיפר לי אבא שאחי נסע ללמוד ב"תומכי תמימים".

בפרוץ המלחמה נותק הקשר עם אחינו. מובן שהדאגה בבית היתה גדולה: נער בן 14 נמצא אי-שם במרחקים, לא שומעים ממנו כלום ואי אפשר לשלוח לו מזון, ונוסף לכל אלה מגיעות למוסקווה שמועות שהגרמנים מתקדמים כבר לעבר קרים – מרחק של כמה מאות מילין מכותאיש.

בהמשך המלחמה נדעו לנו שאחי הצליח לברוח מכותאיש ביחד עם כמה משפחות חב"דיות, הגיע לסמרקנד וניצל מאימי המלחמה.

בשנת ת"ש עברו דרך מוסקווה קבוצות פליטים מפולין, בדרכם ליפאן ושנאי, ובתוכם מספר בחורים משיבת "תומכי-תמימים". למרות שהשלטונות אסרו ליצור איתם מגע, ניסינו לקשור עמם קשר בתחבולות שונות. הם היו ישנים בבית-הכנסת, וכל בוקר הלכו לטבול במקווה שליד בית-הכנסת ארכיפובה. חלק מאתנו הלכו אפוא לטבול שם; לדבר חששו, אך פתקים החליפו, ביניהם הניחו האורחים גם מאמרים ושיחות מהזמן האחרון (כלומר, מהשנים שכי"ק אדמו"ר הריי"צ היה בפולין עד פרוץ המלחמה בשלהי תרצ"ט) וכך זכינו לאוצר. מאז לא היה לנו קשר עם החוץ. ידענו רק זאת, שהרבי הצליח להגיע לארצות-הברית.

בחודש יולי בשנת 1941 למניינם – עם פרוץ המלחמה בין גרמניה לרוסיה – קראו לאבא

אבא. הרה"ח ר' זבזר לבטוב הי"ד

בפעם הראשונה לחקירה במשרדי ה.ק.ו.ד. החוקר סיפר לאבא שהם יודעים עליו הכל: הם יודעים שהוא הגבאי האמיתי של בית-הכנסת, למרות שיש שם גבאי-מטעם בשם ליפשיץ; הם גם יודעים שהוא מוהל – ותוך כדי כך הכניס החוקר ידו לכיס מעילו של אבא, גרף החוצה כל מה שהיה בכיס ובדרך מקרה מצא שם גם פתק עם שם וכתובת של משפחה שאבא התכוון לערוך אצלם ברית-מילה (למרות שהקפיד להשמיד פתקים כאלה, משום-מה דווקא פתק זה נשאר, והחוקר מצא אותו); הם יודעים שבנו (אחי שלום שיי) לומד ב"תומכי תמימים", והם יודעים גם זאת, שהוא התוועד בליל ה-7 ביולי עם ר' יונה כהן הי"ד בבית-הכנסת.

אבא נשאר המום, אך לא הגיב והפגין כלפי חוץ שלווה-נפש. החוקר המשיך לדבר עם אבא ואמר לו: ראה, אתה יכול להמשיך הלאה בעבודתך, אך תצטרך לספר לנו מה אתה יודע על ר' יונה. אבא לא הגיב, והחוקר פקד עליו להמתין לו בקרן רחוב מסוים כעבור מספר ימים, בשעה חמש אחרי-הצהרים.

אבא יצא ממשרד ה.ק.ו.ד., ולמרות שהיה מזועזע עדיין מהחקירה ומגילוייו של החוקר, הלך מיד למול את הילד, כפי שתכנן לפני שנעצר. הוא גם החליט שלא לברוח ממוסקווה, אלא לחופיע לפגישה עם החוקר בשעה היעודה במקום שנקבע.

הימים חלפו. אבא יצא מהבית והלך לפגישה. החוקר לא חיכה לו. הוא המתין כרבע שעה נוספת, וכשאף אחד לא הופיע, חזר לביתו. מאוחר יותר סיפר לנו, שהלך לפגישה תוך החלטה עזה שאפילו בעניינים קשים לא יוציאו ממנו מלה לא על ר' יונה ולא על עניינים אחרים.

המצב באותם ימים היה נזיל. הגרמנים כבר פלשו לרוסיה; הרוסים היו בנסיגה; הצבא הרוסי היה בשלבי התארגנות, וקרוב לוודאי שאותו חוקר גויס בבהילות, כמאות אלפי אזרחים רוסיים אחרים.

גם עריכת ברית-מילה, היתה כרוכה באותו זמן בבעיות אי-ספור ובמסירות נפש

בפעל. הברית נחשבה לפעולה פלילית וקונטר-רבולוציונרית גם יחד, וסכנה ריחפה גם על המוהל וגם על ההורים. במקרים רבים היתה זו האמא שדרשה למול את הבן, כי האב חשש מאוד שמא יאבד פרנסתו. הדבר היה קורה בעיקר אם לאבי המשפחה היתה משרה קבועה, ולא כל שכן אם היה קומוניסט – כי אז חשש לא רק לאיבוד משרתו, אלא גם לאיבוד זכויות האזרח שלו, שבלעדיהן לא היתה לו אפשרות לקנות מזון, לגור באורח רשמי, וכיו'. במקרים כאלה האם היתה ממתנה עד שהבעל יצא למספר ימים מהבית – חופשה וכדו' – ואז מזמינה את המוהל והלה היה עורך את הברית מבלי שהאבא יידע על כך. על תשלום למוהל לא דיברו. לא פעם אבא היה משלם מכיסו הוצאות רפואה לילד או סתם הוצאות מחיה, כדי שיהיה לאם ולתינוק חלב ולחם...

עד גיל בר-מצווה היינו ממש כלואים בשיבה המחתרתית בבית, חרדים לכל רחש מחוץ לדלת, אך אבא לא ויתר. מה שדרש מאיתנו דרש מעצמו. הוא היה מקדיש לנו מדי יום שעות ארוכות של הוראה

בשנת תש"ב (1942 למניינם) כשצבאות הנאצים התקרבו למוסקווה, ברחו רוב אנ"ש לארצות הדרום – סמרקנד וטשקנט. משפחתנו המתינה; ההורים רצו ליצור קשר עם אחותי שנסעה בקיץ יחד עם שני ילדיה למשפחת בעלה ברוסיה הלבנה, ולא ידענו מה עלה בגורלה (אחר-כך נדעו לנו שהיא ובני משפחתה נהרגו שם על קידש השם, הי"ד). כשהמצב החמיר וביקשנו לעזוב למרות שלא הגיעו ידיעות מאחותי, כבר לא היו כרטיסים ליעד שרצינו להגיע אליו. ברגע האחרון קיבלנו רשיון להצטרף לרכבת המשא האחרונה שעזבה את מוסקווה.

העמסנו על הקרון את חפצינו וחפציה של אחותי, ובמוצאי שמח"ת יצאנו לדרך. הגרמנים כבר כיתרו את העיר, ואם בתחילת המלחמה היו ברוסיה ובאוקראינה שמועות (שניזונו מיחס הגרמנים ליהודים במלחמת העולם השנייה) שהכיבוש הגרמני עדיף ליהודים על פני השלטון הסטליניסטי, עתה כבר התחלנו לדעת מה מעוללים הגרמנים ליהודים.

המסילה היתה מופצצת; לקטר חסרו לא פעם פחמים או עצים להסקת הדוד, והנסיעה הזדחלה בתנאים נוראים 22 יממות. לחם ומים היינו צריכים להשיג בתחנות שבדרך, וזכורני שפעם אחת גבר הקור; כמעט שקפאנו, והיה

האחים. ר' שלום ור' משה שי' לבית סמוך לציטאטם מוהסידי

הכבושים ע"י הגרמנים, ידיעות איוב על רצח כל היהודים. "ולנו יש אפילו מה לאכול", היה אבא אומר, "אנחנו צריכים להודות לקב"ה על כל הטוב אשר גמלו, שהצילנו מתופת המלחמה; אסור לנו לחטוא בשפתנו על החסר, אלא להודות לה' על מה שיש לנו".

הייתי אז בן 12. השלטונות גייסו למלחמה כמעט את כל הגברים בכפר, ומאחר שהיה מחסור בידים עובדות, חייבו את כל הנערים בני-גילי לצאת לעבודה בשדות. עם הזמן גייסו לצבא גם את הגברים המבוגרים שנשארו בכפר (עד גיל 60), אך אבא שהיה חולה אולקוס קשה לא גויס, ונשאר לשמחתנו בבית. סבלו הגופני היה רב, ובאחד ההתקפים אף נשלח לבית-רפואה במרחק 35 ק"מ מהכפר – אך ידענו לפחות שהוא עמנו, ולא נשלח לחזית.

פרט לסבלו הגופני, היתה למצבו הבריאותי עוד השלכה כואבת. בעת שברחנו ממוסקווא, הצליח אבא לקחת עמו מספר גמרות, ספרי תנאי ו"ליקוטי תורה", וכן כתיב חסידות שהיו לו בכתב, ומהם לימדני. עתה גרם מצב בריאותו לכך, שלא היה יכול להתמסר ללימודי, והרגשתי שהחיים גזלו ממני דבר חשוב... הצלחתי אמנם ללמוד גפ"ת ודא"ח לפי ערך הבנתי בימים ההם, אך התגעגעתי לשיעורי של אבא...

מצבי הרוחני השתפר כשהגיע אלינו לכפר גיסי ר' דובער גורביץ, שהחל ללמוד עמי חסידות. היתה לו השפעה גדולה עלי הן במה שלימדני בצורה ישירה, והן בעקיפין, כשהתבוננתי בתפילותיו והנהגותיו החסידיות. הוא גם היה זה ששכנע אותי ללמוד תנאי בע"פ ולחזור על כך בכל עת מצוא. לצערי לא נשאר אתנו זמן רב. המלחמה החריפה, וגם הוא נקרא לשרת בצבא.

עם כל התהפוכות האלה, שמרנו על חיי תורה ומצוות ככל יכולתנו. בחגיגת הבר-מצוה שלי שנערכה בכפר, חזרתי על מאמר דא"ח ושתנו

בבור שחפרנו ביער. זמנמה אחר-כך הגיע לביתנו השוטט היחיד שהיה בכפר, ובידיו אישור לערוך בבית חיפוש. הוא שהה בבית רגעים אחדים, אסף שני שקי סחורה, לקחם אתו ועזב. כעבור יומיים הבאנו לאשתו שני סודרים יפים, ואז אישר שלא מצא אצלנו שום דבר החשוד כגנוב, ולאחר שניכה לעצמו כמה אריגים, החזיר לנו את השקים על תכולתם...

לאט לאט הסתדרנו. היינו הולכים לקולחוז לעמוד שם בעת החליבה (כדי שיהיה חלב ישראל). השלטונות נתנו לנו גם חלקת אדמה קטנה, ולמרות שלא היה לנו נסיון חקלאי, עשינו כמיטב יכולתנו כדי לעבד אותה. לראשונה בחיינו התנסינו בהשקאת שדה בקיץ, בחפירת גומות באדמה לזריעת תפוחי-אדמה – אבל בסוף הקיץ היו לנו קצת קישואים, בצלים, כרוב, אבטיחים ותפוחי-אדמה. בעיה בפני עצמה היתה השגת הלחם: הקמח היה רקוב, הלחם והחלות לא היו אפויים, אבל הסתפקנו במה שיש. בשר בכלל לא היה בנמצא, ופירות ואפילו ביצים לא היה ניתן להשיג.

יום אחד, בתחילת ניסן, גיליתי שובך של יוני בר. מיהרתי לספר לאבא ושנינו הלכנו לשם. לאחר שצדנו אותם אבא שחט אותם, אמא הכשירה אותם וכולנו שמחנו למחשבה שיהיה לנו קצת עוף לפחות בליל הסדר.

בינתיים מוג'ה-אוור החל להתחמם, וכשאמא הגישה את מרק היונים בליל הסדר, לא יכולנו להכניס אותו לפה... יותר לא חשבנו על בשר עד סוף המלחמה.

מי ששמר על מורל גבוה כל אותה תקופה, היה אבא. תמיד היה אומר לנו, שאסור לנו להיות כפויי טובה לקב"ה. אז כבר ידענו על המצור הגרמני בלינגרד, על האלפים שמתים שם כמו זבובים מרעב ומרסיסי פצצות, על המחסור החמור במזון בסיסי השורר כמעט בכל רוסיה, ואם לא די בכך, החלו להסתנן מהאזורים

ויכוח אם מותר או אסור להדליק בשבת אש כדי להתחמם – ובכל-זאת הודינו לה' כל רגע ורגע על הינצלנו.

סוף סוף הגענו למקום שהממשלה הועידה לנו – למשפחתנו ולעוד מספר משפחות – כפר במרחק 75 ק"מ מתחנת מסילת הברזל, בשם איוואנובקה. לאחר שהשגנו דירה בתשלום (חלק מבית) יצאנו לראות מי חי כאן. מצאנו שבכפר מתגוררות כ-250 משפחות, כולן גויים רוסיים, ואף לא יהודי אחד. כשהגענו באו כל התושבים לראות את היצורים החדשים – ה"יעוורעי" (=יהודים) – והתברר שלא ראו יהודים מעולם. מסביב לכפר שכנו כפרים נוספים, במרחק 15-20 ק"מ זה מזה. בכל הסביבה היה רק טלפון אחד שנמצא בסניף הדואר היחידי באזור, ותחנה של טרקטורים (שבסמוך לה התגורר יו"ר המפלגה הקומוניסטית האזורית). בתחנת הטרקטורים היה רדיו – גם הוא היחיד בכל הסביבה.

בחורף התחוללו שם סופות חזקות מלוות בגשמים עזים, ולעתים נאלצנו להסתגר בבית שלוש יממות רצופות. הכפריים המנוסים הכינו בבתיהם מלאי של עצים ומים לקראת הסופות, וסבלנו הרבה עד שגם אנחנו למדנו להתכונן לקראתן.

כשהגיע השלג לא היה ניתן לצאת מהכפר. היחיד שבא מבחוץ היה הממונה על הדואר, שהגיע בעגלת של רתומה לסוסים. עם הזמן למדנו גם אנחנו להשתמש בעגלות-שלג וסוסים, והיינו יוצאים בעגלות כאלה להביא עצי הסקה מהיער.

נותרה בעיית המזון. הכפריים סירבו למכור לנו מצרכי מזון בכסף וביקשו תמורתם בעיקר

היה גם סוג שלישי של אורחים, שעורר בנו הנערים סקרנות וחרדה: אותם שחזרו ממאסר והתקשו למצוא במוסקווה דירה, או שהשלטונות פשוט אסרו עליהם לגור במוסקווה, ושהו אצלנו בסתר

בגדים. רובם היו כמעט עירומים ויחפים, כי המלחמה שיבשה את מסחרם, והיו באים אלינו לבדוק ולראות מה יש לנו להציע להם. כך החלפנו אריגים ובגדי חורף (שהבאנו עמנו בכמות סבירה ממוסקווה) בתפוחי-אדמה וחמאה...

עכשיו התעוררה צרה חדשה: בעל הבית שגרנו אצלו קינא בנו, והלשין עלינו שאנחנו "מוכרים סחורה גנובה". הדבר נודע לו בעד מועד. לקחנו את כל הסחורה שהבאנו ממוסקווה והחבאנו

שמסחר כזה כרוך בסכנת נפשות מרובה. המשטר הסטליניסטי נהג עדיין להעמיד "עבריינים כלכליים" אל הקיר, אך מה לא עושים כדי להחיות את הנפש...

נשארתי במוסקווה עם אבא והמשפחה שנה וחצי בערך. בינתיים נודע לי ששיבת "תומכי תמימים" בסמרקנד התפתחה לממדים גדולים, והיא מתקיימת שם בצורה ליגלית למחצה. היה ברור שהשלטונות ידעו על קיום השיבה, אך בחרו שלא להגיד. הדבר היה לשיחה בין יהודי מוסקווה, ואלה שהתמצאו ב"פוליטיקה שמאחורי הקלעים" טענו שהיו לכך שתי סיבות: האחת, שרבים מפליטי פולין התגוררו בסמרקנד, ולאחר שהשלטונות המקומיים התירו להם לפתוח "חדר" לילדיהם הקטנים ושיבות לגדולים, לא

הגיסיים. ר' משה גייסר ר' נחום זלמן גורביץ

אחותנו היה מנהלו. עם הזמן השיג לנו גם "דירה". כששמענו שמדובר בחצי מרתף בקרבת בית-הכנסת מארינה רושצ'ה, קפצנו על המציאה ושכרנו את המקום מיד. השארנו את החבילות כמו שהן, ומיהרנו לבית-הכנסת.

מצאנו מקום מוזנח מאוד. ר' שמואל פרילוקר שהתגורר בבית-הכנסת לפני המלחמה עדיין התגורר כאן. בשבתות התכנס שם מניין קטן ו"בעל הקריאה" שלהם היה ר' משה חריטונוב. בימות החול, המקום היה שומם.

בהדרגה אבא ובעידודו, התחלנו לשקם את בית-הכנסת, ודבר ראשון דאגנו למניין גם בימות החול. ר' משה חריטונוב שהיה כבר זקן ביקש ממני לקרוא בתורה בשבתות, וכך מצאתי עצמי מעורב יותר ויותר בחיי מארינה רושצ'ה. בין לבין הגיע למוסקווה חסיד גור בשם אלתר, שברח בזמנו מפולין הבערת, וחלח להתגורר גם הוא בבית-הכנסת. עתה היינו שלושה – ר' שמואל פרילוקר, ר' אלתר ואני, שמארינה רושצ'ה היתה למרכז בחיינו. עשינו לנו קביעות ללמוד כל יום בבית-הכנסת שיעור בגמרא עם רשיי ותוספות. דא"ח המשכתי ללמוד עם אבא, כל זמן שמצב בריאותו איפשר זאת. לעתים הייתי בא אליו בלילה לבית החרושת, ולומד עמו מן ה"ביכיל" חסידות שהיה לוקח עמו לשמירה. בית החרושת היה אז ריק מאדם. כל מוסקווה ישנה, ושנינו היינו לומדים ביחד... כמעט כמו בימים ההם, בחדר המחתרת בבית.

לנפש דאגנו, אבל שכן רב אבא לא קיבל מעבודתו, ואני והצעירה באחיותי (הגדולה ממני במספר שנים) נאלצנו לחפש דרכי פרנסה נוספות. בסביבות מוסקבה גר יהודי בשם ויטקין – יהודי אמיד עוד מהשנים שלפני המהפכה – סוחר ואריסטוקרט, בעל צדקה גדול וירא-שמים. באותו זמן היה מנהל חנות ממשלתית, והצליח להשיג סחורה רבה "מן הצד". אחותי ואני היינו לוקחים ממנו סחורה במחיר מוזל ומוכרים אותה ברווח נאה בשוק השחור, וכשהתגלגל לכך וחדלנו לחשוש מהבלשים ושאר שוטרים שהסתובבו במוסקווה, התחלתי לשחור גם בדולרים ובזהב ולהביא מחיה הביתה. ברור

"לחיים" על... חלב. לקראת חג הפסח השגנו איכשהו ריחיים של יד, ניקינו אותם היטב וטחנו בהן חטים (שהיו המון קשיים בהשגתם ובחשדי ה' הצלחנו לקבלם). התקנו בבית תנור, וכך אפינו מצות כשרות לחג הפסח.

באמצע הקיץ מצאתי ראש של איל מחוץ לכפר. לא היה מאושר ממני. לקחתי את הראש והטמנתי אותו במקום מחבוא, כדי שאוכל להוציא אותו באלול ולתת אותו לגיסי או לאבי שיעשו מקרניו שופר. כשהגיע חודש אלול חיפשתי את הראש ולא מצאתי. ככל שראש השנה התקרב, שברון הלב שלי גדל. לא חדלתי לחפש, והנהגה לשמחתי חזרתי ומצאתי את הראש ימים אחדים לפני ראש-השנה. מסרתי אותו מיד לגיסי, והוא קדח חור בקרן האיל (הוא השתמש לשם כך בברזל מלובר) ועכשיו תארו לעצמכם כמה שמחנו כשהיה לנו שופר שהשמיע – אמנם במאמצים רבים – קול כשר. לשכנים שהתעניינו בדבר, גיסי סיפר שהוא רוצה להתקין "חליל מיוחד"...

לראש-השנה התכוננו לנסוע ליישוב שנמצא במרחק של יומיים נסיעה מביתנו, כי ידענו שמתגוררות בו מספר משפחות מא"ש: הרה"ג ר' אברהם אלי פלוטקין ומשפחתו, הרש"ז קלמנסון ומשפחתו, ועוד, אך מצב בריאותו הרופף של אבא מנע מאתנו זאת. התנחמנו אפוא בכך שאם אין לנו מניין – יש לנו לפחות שופר כשר. לפני חג הסוכות הורע מצבו הבריאותי של אבא, וייסוריו תכפו ורבו. עשיתי סוכה מקרשים שהשגתי בעמל רב. מסמרים לא היו בנמצא. בצדו החיצוני של הבית יצרו שני כתלים זווית פנימית. הנחתי זה מעל זה עצים וקרשים בניצב לאחד מקירות הזווית, עד שיצרו כותל, שיצר בצירוף שני כותלי הזווית של הבית, סוכה כשרה.

הקור היה קשה מאוד, חודר לעצמות. השלג נערס מסביב לגובה די ניכר. חושך בבית וחושך בחוץ. נר היה מצרך נדיר, ושמרנו את המעטים שהיו לנו להדלקת נרות. אחרי התפילה (מובן שלא מניין) נכנסתי ביחד עם אמא לסוכה, קידשתי ואכלנו בקור המקפיא מה שאכלנו והודינו לה' שיש לנו לפחות סוכה. אבא התפתל מכאבים בבית ולא היה יכול להגיע לסוכה. למחרת נאלצנו לקחת אותו – אני ואחותי – לבית הרפואה, כפי שציינתי קודם.

ב

ינתיים חזר גיסי ממוסקווה, כשהוא לבוש בבגדי צבא. המלחמה היתה עדיין בעיצומה, אך הצבא הגרמני החל כבר לסגת מרוסיה. הורי וגיסי החליטו שכדאי לחזור עכשיו למוסקווה, כדי שאבי יוכל לקבל טיפול רפואי נאות באולקוס שלו ואולי גם למצוא עבודה.

גיסי שנלחם בחזית מלחמת סטלינגרד ניצל את קשריו ויוקרתו, ובאמצע החורף השיג לנו רשיונות נסיעה והגענו למוסקווה. הדירה שגרנו בה לפני שברחנו ממוסקווה, נתפסה על ידי אחרים ולא היה ניתן להוציאם. בעל אחותנו (זו שנהרגה ע"י הנאצים) הכניס אותנו תחילה לדירתו, עד שנמצא עבורנו דיר אחר. הוא גם הצליח למצוא לאבא מקום עבודה כשומר בבית-החרושת, שבעל

אבא יצא ממשד הנ.ק.ו.ד., ולמרות שהיה מחועזע עדיין מהחקירה ומגילוייו של החוקר, הלך מיד למול את הילד, כפי שתכנן לפני שנעצר. הוא גם החליט שלא לברוח ממוסקווה, אלא להופיע לפגישה עם החוקר בשעה היעודה במקום שנקבע

התנכלו לשיבת "תומכי תמימים", גם למבוגרים. השניה נגעה ממש בעניינים שברומו של עולם: מאחר שארה"ב ובריטניה הושיטו עזרה נדיבה לבריה"מ, הן בנשק והן בביגוד צבאי, מבקשת בריה"מ להוכיח להם שיש בה חופש דתי, וניתן ללמוד בה תורה בגלוי ובאין מפריע...

כך או כך, הרגשתי שהדבר בנפשי. אם לא אסע ללמוד תורה בישיבה – לא אחזיק מעמד. כשאבא שמע על החלטתי, שמח שמחה גדולה מאוד ובידך אותי על החלטתי לנסוע, למרות שהייתי אז המפרנס העיקרי בבית וחברו ללימוד דא"ח. סידרתי את הניירות, קניתי כרטיס, ובשלהי אלול תשי"ג יצאתי ממוסקווה ברכבת לכיוון סמרקנד.

ב

ערב ראש-השנה הגעתי לטשקנט, מרחק של כ-300 ק"מ מסמרקנד, ונשארתי שם בראשית השנה אצל ידיד משפחתנו ר' יונה כהן. היה זה ראש-השנה הראשון, מזה שנים רבות, שבו התפללתי יחד עם הרבה חסידים, ומצב רוחי היה מרומם.

בצום גדליה נסעתי לסמרקנד. כאן פגשתי

השמש, ר' זושא

ר' זושא פו שמש ביהכניס מארינה-רושצ'ה, הוא דמות מיוחדת במינה, אגדה מהלכת כל לילה, אחר תפילת ערבית, היה "מגרש" (כביכול) את כל המתפללים שהתעכבו בבית הכנסת. "צריך לעזול את המקום", היה קורא בקול, "ובית-הכנסת אינו בית-מלון לחסרי בית".

לאחר שכל המתפללים "גורשו", הגיע סימון, השוער הגוי (שהתמנה מטעם השלטונות) ולאחר שנעל את הדלתות היה הולך לביתו. כשר' זושא היה בטוח שהגוי באמת פנה לדרכו, היה פותח בחשאי דלת צדדית, וכל ה"מגרשים" חסרי הבית היו חוזרים בזה אחר זה ולנים בבית-הכנסת. לפנות בוקר היה ר' זושא חוזר ומגיע, דואג שכולם יעזבו את המקום מבלי לחשאי עקבות ונעל את בית-הכנסת מחדש. כשיסימון הגוי הופיע, היה מוצא תמיד מקום נעול וריק, כפי שעזבו אמש, והיה בטוח שאיש לא נכנס אליו כל הלילה...

בעת המלחמה הצליח ר' זושא לעזוב את מוסקווא והגיע עד סמרקנד, כאן שימש בתפקיד שמש רשמי, מטעם הקהל, בבית-הכנסת המרכזי ששכן בסדוז'ירים 60. אולם ר' זושא לא הסתפק בתפקיד השמש, שהצריך את נוכחותו בבית-הכנסת רק בשעות הבוקר והערב. בשעות היום הפגניות אירגן בבית-הכנסת "חדר" ולקח לו עוזר למלמדות (בהעלפער).

היה לו כשרון טבעי להוראה ואהבת ילדים, והיה זה ממש תענוג לראות איך ר' זושא חזקן לומד עם הילדים הרכים, "צאן מרעיתו", אל"ף-בי"ת, סידור והתחלת חומש. עד כמה שזכור לי, הוא דגל בשיטה של "מה הוא בחינם אף אתה בחינם", וסירב לקבל כל תשלום עבור לימודו.

לאחר המלחמה שב למוסקווא ועזר בסתר לכל נצרך. אף אחד לא ידע מהיכן השיג את הכסף ומידי מי קיבל מצרכים – אך תמיד היה לו מה לתת ותמיד ידע למי לתת. לאחר שאבא נאסר בשלהי שנת תשי"ז ואמא ואחותו נשארו לבד אובדות-עצות (אני ואחי הצלחנו לצאת באחד השאלונים) הופיע אצלן פרנאוס ר' זושא ועזר להן רבות. הן לא פרסמו את מצוקתן, אך הוא ידע ובא, והקל עליהן בימים הקשים ביותר...

באחי שנפרד מאתנו עוד לפני המלחמה וכאן נפתח לפני עולם חדש פשוטו כמשמעו – לימוד תורה בלי חשש ובלי רדיפות.

אמנם נוהרים היינו שלא לשאת בגלוי ברחוב את הגמרות שלנו ולא להרבות ללכת בקבוצות, אך הישיבה עצמה שקקה חיים והיו בה כיתות רבות ברמות לימוד שונות. הבחורים ב"זאלי" וב"פארוזיק" היו לומדים הרבה יחד. בכל ליל ש"ק היו מתאספים ללמוד ביחד דא"ח ולחזור על מאמר. בעת רעוא דרעווין הבחורים המבוגרים היו מתאספים ב"זאלי", שרים את ניגוני חב"ד מלאי הדבקות והגעגועים, וחוזרים על מאמרי דא"ח. "תמימים" רבים, בעיקר מתלמידי ה"זאלי", היו מתפללים באריכות. המצב הגיע עד לידי כך, שהיו באים אלינו (אני למדתי אז ב"פארוזיק", כלומר בכיתה שלפני הכניסה ל"זאלי") ומבקשים שמספר תלמידים מאתנו ילכו להתפלל שחרית עמם, כי אין להם מניין מאלו שאינם "עובדים".

התועדויות רבות היו מתקיימות הן אצל בחורי הישיבה והן אצל אנ"ש. בעניין זה, יש לציין במיוחד את תלמידי כיתתו של ר' אבא ש"י פלוטקין. היו אלה תלמידים מבוגרים לפי ערך, בני אנ"ש, שלא היה ביכולתם לנסוע ללמוד ל"יתומי תמימים" לפני פרוץ המלחמה, ועתה הגיעו ובאו ללמוד.

זו היתה האווירה שחיפשתי כל ימי, והסתערת לתוך הלימודים, ההתועדויות וחיי הישיבה. לאחר שבחנו אותי, התקבלתי לכיתת ר' אברהם-אליהו פלוטקין, ואחרי חצי שנה עברנו ללמוד ב"פארוזיק". המשגיחים שלנו בחסידות היו הרש"י לויטין (ר' זלמן האדיטשער) בנגלה והרש"י דבורקין, והמשפיע ב"פארוזיק" היה ר' אברהם-פייבוש זארחין, שהגיע פצוץ מן החזית והיה חסר משפחה. במשך כל היום כולו היו

**מצאנו שבכפר מתגוררות
כ־250 משפחות, כולן
גויים רוסיים, ואף לא
יהודי אחד. כשהגענו
באו כל התושבים לראות
את היצורים החדשים
– ה'יעוורעי' (יהודים) –
והתברר שלא ראו יהודים
מעולם**

רואים אותו לומד דא"ח או מתפלל. היינו עוברים לידו בלי להפריע. מנהל הישיבה היה המשפיע המפורסם ר' ניסן נעמינוב, שהיה לומד דא"ח עם הבחורים ב"זאלי".

בתחילה נתנו לי לאכול "ימים" אצל אנ"ש שבמקום, אך כשעברתי ל"פארוזיק" איפשרו לי לאכול בבית התבשיל של ה"זאלי", פרט לשבתות

מהג"ר אברהם אלי אף ללמוד וחיייתי בישיבה וסביבה, ולא היה מאושר ממני. השתתפתי גם בהתועדויות שהרב רא"א היה עושה איתנו ולראשונה בחיי הרגשתי שאני באמת שייך לקהל תלמידים. והיו גם פרטים קטנים יותר. החזקת הישיבה היתה על אנ"ש תושבי המקום שתרמו ביד נדיבה ובנפש חפצה. וכך השתפר גם התפריט, ולראשונה בחיי טעמתי בשר בקר...

מובן שהיו בעיות, אך אני – בן ה־15 – לא כל-כך סבלתי מהן. בעיר העתיקה למשל לא היה עדיין חשמל. תלמידי הישיבה שהיתה שם, נאלצו ללמוד לאור עשיות נפט וריח הנפט הבוהר הפריע לרבים. גם המקווה לא היה תקין. הוא נמצא בחצרו של ר' חיים-אברהם לדיוב והיה מוזנח מבחינה תברואתית. הרבה מהבחורים סלדו מהמים והלכו לטבול בנהר. והיו גם בעיות עם הנכרים הצעירים, ה"שקצים", שהיו מתגרים בנו. אני זוכר שפעם קבוצה של "שקצים" חטפה ילד יהודי והחלה לברוח אותו לכיוון שכונת האוּבּוּקִים שבמרכז העיר. אחד הבחורים רדף אחריהם בכל כוחו, וכשהשיגם חטף מידיהם את הילד והחזירו להוריו. אולי אחרים סבלו מהבעיות יותר ממני. לגבי העונג שבלימוד בתורה, בנגלה ובחסידות, הכריע את כף המאזניים.

והיה כמו שאומרים "עניין". שום דבר לא היה קבוע ממש. בעיר היו בתי-כנסת רבים, בעיקר של הבוכרים וגם של אנ"ש. תקופה מסוימת היינו לומדים את השיעור בביתו של רא"א פלוטקין, ושאר היום היינו חוזרים על

וימים-טובים, שבהם הייתי אוכל אצל אחד מבעלי-הבתים בעיר.

גם בעיית השינה נפתרה. בתחילה לא היה לי היכן לישון, וזמן רב ישנתי ב"זאלי" על ספסל או שולחן, בחברת תלמידים אחרים, שהיו חסרי-בית כמוני. כשהתקיימה ב"זאלי" התועדות, היו מסדרים לי ב"זאלי" פינה, שמים שם מזרון ומניחים לי לישון שם. אני זוכר שלילה אחד התעוררתי בשעה מאוחרת מקולות מגנינה נעימה שהבחורים ניגנו בעת התועדות. היתה זו התועדות לרגל התחלת לימוד קונטרס "עץ חיים" בכל ליל ה'. המתועד היה הר"ח ר' ניסן. התמונה שהתגלתה לעיני מרגשת אותי עד היום: ר' ניסן יושב ליד השולחן, עיניו עצומות, גופו מתנועע לפי קצב הניגון, ומפעם לפעם הוא מכה באצבע צרידה; סביבו כל התלמידים, מנגנים יחד עמו ניגון ערב מלא געגועים.

מאחר שלא נתנו לתלמידי הכיתות או לעירי ה"פארוזיק" להשתתף בהתועדויות של בחורי ה"זאלי", היינו מתגנבים מפעם לפעם להתועדויות האלה. לאחר אותו לילה, ביקשו ממני לעבור לישון אצל הרמ"מ דובראווסקי שחי בביתו בגפו. עברתי, התיידדתי עמו, ועתה הייתי שומע בלילות סיפורים רבים מפיו, ויצא שלא הפסדתי דבר...

תקופת השנה וחצי שלמדתי בסמרקנד, היתה המאושרת ביותר בחיי. כשהגעתי לסמרקנד הייתי כבר בן 15, אך לא השתתפתי אף פעם בשיעור רציני ולא ראיתי מקרוב ישיבה. כאן למדתי

הצלת נפשות

ר' מרדכי קולניר סיפר לנו:

אבי הרה"ח ר' חיים זלמן קולניר ז"ל, שהה עם כל משפחתו בלמברג (לבוב), וקיווה אף הוא לעזוב את רוסיה באחד היעשלוניים. למעשה, לא עלה בידנו הדבר. כידוע, מיד החלו אז לאסור את כל אנ"ש

שבלבוב. ביניהם היו גם אבי ואמי.

נשארנו, אני ואחיותי, ללא משען ומשענה. לא ידעתי אנה נלך והיכן נהיה, ומהיכן נשיג מזון ומחיה. השארתי את אחיותי בלמברג, ויצאתי לדרך בלי כל כיוון מוגדר. כשהגעתי למוסקבה, שמתי פעמי לעבר בית-הכנסת "מארינה ראשצה".

חשבתי כי שם אוכל לחשוב ביישוב-הדעת, ולהחליט מה לעשות.

מיד כשרי בעריל קאבילאקער ראה אותי, גער בי והודיעני כי סכנה גדולה מרחפת עלי אם אשתהה בבית-הכנסת, ועלכן, עלי לעזוב את המקום בפרט ואת מוסקוה בכלל, בהקדם. העולם חשך בעדי. יצאתי לדרך וראשי עלי סחרחר. לפתע שמעתי צעדים מהירים המתקרבים אלי. היה זה ר' בעריל שהשיגני, ומבלי אומר תחב בידי חבילה והסתלק. חיפשתי מקום-מסתור, ופתחתי את החבילה. ומה ראות עיני? – שטרות כסף בסכום גדול. כסף זה הספיק לכלכל אותי ואת אחיותי תקופת-מה. בינתיים הספקנו להסתדר איכשהו ולדאוג לעתידנו. היתה זו הצלת נפשות ממש. איני יודע מה היה גורלו ללא עזרה זו. מניין ידע מה חסרתי, וכיצד הוא השיג מיד סכום כה נכבד, כל זה נשאר אצלי בגדר תעלומה עד היום הזה.

כשהגענו לקחנו מונית והגענו לכתובת. צלצלו בפעמון, הדלת נפתחה, ומי עומד בפתח, אם לא הרש"י דבורקין...

ברגע הראשון שמחנו, אך כשהושיט לנו יד ל"שלוש עליכם", ראינו שהוא מפורח ונכנסו במהירות לבית.

לא הספקנו אפילו לשבת. הרש"י דבורקין תפס בכתפיו ואמר לנו בהתרגשות: "קחו מונית וסעו מיד בחזרה למוסקוה!"

כששאלנו מדוע, שהרי הצטוונו לנסוע ללבוב, סיפר לנו שהמצב השתנה. כנראה שנודע ל.ק.ו.ד. על היציאה ההמונית של אנ"ש, והם פתחו בצעדי מנע. זה-עתה אסרו את ר' ישראל ועולער; השחייה בלבוב מסוכנת, ואין מה לדבר על חציית הגבול לפולין.

ההתלבטות היתה קשה: האם להישאר בלבוב ולראות כיצד מתפתחים העניינים, או לחזור למוסקוה ולהיות בטוחים מפני המשטרה החשאית. התקשרנו עם אחד מאנ"ש ושאלנו אותו מה לעשות. הלה ענה לנו שאין לנו ממה לחשוש. הוא מסר לנו כתובת וביקש שנגיע לשם ונמתין. הגענו לכתובת החדשה וחיינו שם מחצית השנה בהסתר, עד עזבונו את רוסיה.

בינתיים שיחררו את ר' ישראל, והוא וקבוצה של אנשים פתחו בהכנות לחציית הגבול. הם פיזרו שוחד במקומות הנכונים ועלו לרכבת. לאחר עיכובים שנמשכו עד סוכות, חצו את הגבול.

בראש אירגון הבריחה מרוסיה עמדו אז ר' יהודה-לייב מוצקין, הרה"ח רמ"מ פטרס, רמ"ח דוברבסקי ועוד. גם גיסי ר' נחום-זלמן גורביץ היה בין הפעילים, ואנ"ש היו מתקבצים מפעם לפעם בביתו, אם לדיונים ואם להמתנה עד לנסיעה. באחד מימי כסלו – כחודש לאחר

שהרכבת הראשונה עם אנ"ש חצתה את הגבול והגיעה בשלום לפולין – הבחינו באנשים על המרפסת ממול, שעומדים ועוקבים זמן ממושך אחר הנעשה בבית. כל האנשים שהיו באותה שעה בבית הניחו מיד את כל חפציהם, לקחו את ילדיהם ונמלטו. לאחר שהאנשים עזבו את הבית, נשלחו כמה מהם להוציא בחשאי גם את החפצים ולשלוח אותם לכתובת חדשה. בערב

וסיפר לו ש"יתלמיד" (כך קראו יהודי גרוזיה ל"יתמימים") נאסר. הוא נתן לו 60 רובל והלה מסר את הסכום (או חלק ממנו) לפקיד המשטרה, וכך שוחררת. היה זה נס שלא חיפשו על גופי. הגענו בשלום לכותאים והתארחנו בבית אחד מאנ"ש, וכעבור ימים אחדים הגיעו עוד שני "יתמימים", מהמבוגרים בשיבה.

למעשה הייתי כלוא בבית מארחי. לא התירו לי לצאת וללכת לבית-הכנסת כי הייתי "פנים חדשות" והייתי יכול לעורר חשד. קיבלתי את גורלי באהבה והמתנתי. בערבים היו עושים בבית מארחי התועדויות. בין המתועדים זיהיתי את החסיד הקשיש הר"ר ר' מרדכי פערלוב.

כעבור שבועיים הגיע אחד האברכים מסמרקנד והודיע לנו שאנ"ש החליטו "לנסוע", כלומר לעזוב את רוסיה. כשראה את המצוקה על פני, הציע לי לנסוע הביתה למוסקוה, או לחילופין לנסוע ישירות ללבוב (למברג). עודני מתלבט, הגיעה אלי הודעה מאבא. בדיוק באותם ימים הגיע לטשקנט לפגוש את אחי ואותי. את אחי עוד הספיק למצוא שם, וכששמע שיצאתי לכותאים, העביר אלי הודעה להגיע הביתה, וחוזרתי מיד למוסקוה. היו בדרך בעיות שאיני רוצה להתעכב עליהן, אך עובדה שהגעתי ב"יה למוסקוה זמן-מה לפני שאבא חזר.

את חג השבועות חגגתי בבית. למרות שבדרך-כלל לא הרשו לנו להימצא ברחוב או ללכת לבית-הכנסת, לכבוד יו"ט הלכתי עם אחי לבריכה של אחד מבתי-המלון בעיר. במקום היו רק אנשי צבא. מחיר הכניסה לבריכה היה רובל אחד. שילמנו כל אחד רובל, וטבלנו לכבוד החג.

ל אחר שקלא וטריא במשפחה, הוחלט שאני ואחי ניסע ללבוב (למברג), ונראה שם מה לעשות. קוינו לטוב, כי בכל ריכוזי אנ"ש התגלגלו שמועות על תחבולות שונות לחציית הגבול מלבוב לפולין, ויצאנו לדרך.

לפני שיצאנו לדרך צוידנו בכתובת מסוימת. לא נאמר לנו מי גר באותה כתובת. אמרו לנו פשוט להגיע לשם.

החומר או מתכוננים לשיעור הבא באחד מבתי הכנסת של הבוכרים. אחר-כך החלה המשטרה להתחקות אחרי צעדינו, וחששנו להמשיך ללמוד בביתו. אמנם סוכם בינינו, שברגע שהמשטרה תגיע נרד מיד למרתף – ואכן ירדנו מספר פעמים כשהגיעו שוטרים – אך לבסוף השיעור בביתו בוטל, והכיתה שלנו עברה ללמוד בביתו של אחד התלמידים.

ובן שעמדתי כל אותה תקופה בקשר עם המשפחה. מכתבים חששנו לכתוב כי היה חשש שמישהו יפתח אותם ויידע היכן אנו נמצאים ומה מעשינו, אך שמרנו על קשר באמצעות דרישות שלום שהועברו מהכא להתם ומהתם להכא.

בינתיים נסתיימה המלחמה, ובאמצע שנת תש"ו החלו היהודים אזרחי פולין לעזוב את רוסיה. בין היוצאים היו גם אחדים מאנ"ש, אך רוב אנ"ש נמנעו מלצאת כי לא ידעו מה דעתו הקי של כ"ק אדמו"ר הרי"צ בנידון, והיו שמועות שאינו מסכים שייסעו בתעודות מזויפות.

המלחמה הסתיימה והרדיפות הקומוניסטיות החלו. הראשון שהרגיש ש"שומרים" את ביתו, היה ר' ניסן נעמינוב, ומיד לקח את בני-ביתו וברח למוסקבה. הנהלת הישיבה נמסרה לידי הרש"י דבורקין והרי"צ בליניצקי, אך גם הם נאלצו עד מהרה לברוח, ואז הוחלט שהתלמידים יעזבו בצנעה את העיר ויעברו לכותאים. מאחר שאני הייתי מהבוכרים הצעירים ולא היתה לי משפחה בסמרקנד, שלחו אותי לכותאים עם בחור מבוגר, ר' יחזקאל ברוד, שהיה בעבר באותה עיר.

נסענו דרך הים הכספי, תחילה ברכבת אחר באניה ולבסוף ברכבת נוספת. לא היו לנו ניירות וחששנו מאוד, במיוחד ר' יחזקאל, שהיה כבר בגיל גיוס. הקטע הקשה היה הנסיעה באניה, ששרצה קציני צבא, אך הללו לא שמר-לב אלינו, והנסיעה עברה ב"יה בשלום.

אני-עצמי חששתי מאוד. לפני שיצאנו לדרך מסרו לי עשרת אלפים רובל, להעבירם להנהלת הישיבה בכותאים, ולהודיעם שיעבירו אליהם במשך הזמן כספים נוספים. החבאתי את הכסף סביב גופי ונסיתי להיראות שאנן. בתחנת הרכבת עצר אותי אחד השוטרים והביאני לתחנת המשטרה המקומית. הוא חיטט בחפצי, שאלני כל מיני שאלות וציווה עלי להמתין בתחנה. הייתי אחוז אימה: מה יהיה אם יגלו אצלי את הכסף. הרי כאן, בתחנת המשטרה, איני יכול אפילו להשמיד את הכסף.

בעזרת ה' התגברתי על פחדי וישבתי בשקט וברגיעה כביכול. כעבור זמן מה (לי היה נדמה שכל דקה אורכת נצח) הופיע במקום יהודי גרוזיני מוכר מייסודה, ניגש אלי ולחש באוזני לארוז את חפצי ולהסתלק מהר מן המקום. הדברים היו תמוהים בעיני. חששתי שאם יראו שאני בורח יכפילו את עונשי, אך דבריו שנאמרו בבטחון פעלו עלי ונשמעתי להוראותיו. יצאתי מתחנה המשטרה בצעדים בוטחים, ואיש לא הביט בי ואף אחד לא עצר אותי. אחר-כך סיפר לי ר' יחזקאל ברוד, שהוא ניגש אל היהודי הזה

הגיעו לבית אנשי הנ.ק.ו.ד. וערכו בו חיפוש יסודי. אין צורך לומר שלא מצאו דבר. השמועות על הצלחת הרכבת הראשונה עברו בכל רוסיה, ומיום ליום הגיעו ללבוב עוד ועוד מאנשי, וככל שהתרבו האנשים שהגיעו ללבוב, כך החריפה בעיית הדיוור. הבעיה היתה כספית. היה צורך לשלם סכומי שוחד גבוהים כדי לסדר רשימות שהייה ודיוור בלבוב, והיה צורך בסכומים גבוהים נוספים כדי להסדיר את היציאה מעמק הבכא. לבסוף הקימו אנשי בית-דין של כ"ג מוקני רבני ומכובדי אנשי, והללו גזרו בכוח התורה, שכל אדם שמחזיק כסף מעל סכום מסוים, חייב למסור את יתרת הכסף לבית-הדין, שישתמש בו לצורכי כל הציבור שווה-בשווה. בין אנשי שהגיעו ללבוב היה גם ר' יונה כהן. בחודש אלול, סמוך לבואו ללבוב, אסף ר' יונה את הבחורים ואירגן עבורם סדר לימוד קבוע. כראש-השיבה שימש הרב שמואל נוטיק. ההתחלה היתה בדירה שבה גרנו, וכעבור זמן מסוים חליתי במחלת הטיפוס, והלימודים הועברו למקום אחר.

המחלה החמירה במהירות, ורופא שהוזעק לדירה קבע שיש הכרח להעבירי לבית-הרפואה. גיסי סירב לשלוח אותי, ולאחר ויכוח ממושך הצליח לשכנע בכך את הרופאים. נשארתי בבית, וזמן מה לאחר מכן כבר לא היו יכולים להעביר אותי, גם אילו רצו.

מאוחר יותר ראינו שגיסי צדק. כתוצאה מכך שנשארתי בבית, הצלחתי לצאת מרוסיה. אילו אושפזתי בבית-הרפואה, הייתי "מאחר את הרכבת" תרתי-משמע ונשאר בלבוב. בינתיים אמי באה ממוסקווא לבקר אותי. זו היתה פגישתנו האחרונה. אחר-כך הגיע ממוסקווא גם אבא. הוא בא כדי להיווכח אם יוכל גם הוא לצאת מרוסיה. לא עברו אלא ימים אחדים, ואחותי שנשארה במוסקווא הודיעה, שבבית-הכנסת שאלו היכן ר' דובער. הדבר היה מובן. לא היה יום שאבינו לא הגיע לבית-הכנסת, אלא אם כן חלה ח"ו ונאסר עליו לצאת מהבית.

נערכה התייעצות קצרה, וסוכם שאבא מוכרח לחזור כדי שלא יסכן אחריים, וכשמצב הדברים יתבהר ויצאה מרוסיה תעמוד ממש על הפרק, אבא יגיע מיד ויצא לפולין.

המתח היה עצום. האווירה היתה מתוחה והאנשים היו מתוחים. ראשי הציבור ביקשו מהאנשים להישאר בבתיים, ולצאת לרחוב רק במקרי חירום. הגיעו הדברים לידי כך, שנטאסר על האנשים ללכת למקוה אפילו בערב יום הכיפורים.

נסינו לשמור על חיים חשאיים בכל מחיר. מניינים למשל עשו בבתיים. בבית שבו התגוררנו היה מניין גם בראש השנה וגם ביום הכיפורים. אני זוכר שביום א' דר"ה הלכתי בשעת בוקר מוקדמת לקצה השני של העיר כדי להשיג ספר-תורה ולהביאו למניין שלנו. מובן שהייתי מלא פחד. אילו היו עוצרים אותי עם ספר התורה, הייתי עלול לשבת במאסר ממושך. לבסוף הצלחתי להגיע למניין כשספר התורה עמי.

גם לפני חג הסוכות הסתכנו. חברי יצאו והביאו עימם כמות ענפים לסוכה. הם הקימו את הסוכה על גזוזטרה וכיסו אותה בסכך. הדבר המפליא היה זה, שלמטה, בקומה הראשונה, היה אחד המשרדים של הנ.ק.ו.ד.

עשר משפחות אכלו בזו אחר זו באותה הסוכה. ביום האחרון של סוכות, בשמעי"צ, ישבו שם ר' שמואל נוטיק ואבא ז"ל והתוועדו. היינו שם עשרה אנשים, ואני ביניהם. באמצע ההתוועדות החל לרדת גשם, והמשכנו להתוועד בבית. ר' שמואל דיבר בחוס על "רצוננו לראות את מלכנו". "אנחנו רוצים להתראות עם הרבי", חזר ואמר, אבל אבא שהרגיש כנראה שגורלו יהיה להישאר ברוסיה, אמר שאם הכוונה העליונה היא שאנו

לעתים הייתי בא אליה בלילה לבית החרושת, ולומד עמו מן ה'ביכל' חסידות שהיה לוקח עמו לשמירה. בית החרושת היה אז ריק מאדם. כל מוסקווא ישנה, ושנינו היינו לומדים ביחד... כמעט כמו בימים ההם, בחדר המחתרתי בבית

צריכים להישאר ברוסיה – נישאר. התוועדות היו לא תוכל להימחות מזכרוננו אף פעם.

בחול-המועד סוכות החליטה קבוצה מאנשי שאין טעם להוסיף ולחכות. הסיכון בהישארות בלבוב לא היה נמוך מסכנות היציאה מרוסיה. אנשי הקבוצה החליטו שיהיה מה שיהיה – הם יוצאים ברכבת הראשונה לפולין.

עקבנו אחריהם בחרדה. בשמח"ת הגיעה אלינו הודיעה שהם עברו ב"ה את הגבול בשלום והשמחה פרצה את כל הגדרים. לקחנו הרבה משקה ועשינו "קולע" בחוצות קריה.

אבא חזר למוסקווא אחרי סוכות, ומאז לא ראיתיו. בגלל פרסומו ביקשו ממנו שלא לעזוב את מוסקווא כדי שלא לסכן את אנשי, ולא היתה כל אפשרות להגיע ללבוב ברגע האחרון ולעלות לרכבת. מי שרצה בכך היה חייב לשחות בלבוב זמן ממושך.

אבא לא היה היחיד. עוד רבים מאנשי לא הצליחו לנסוע, כל אחד מסיבה אחרת. בין הנשארים היו כאלה שנטאסרו מיד לאחר צאתנו, והיו כאלה שנטאסרו יותר מאוחר, וביניהם אבא ז"ל שנטאסר בשלחי תשי"ז.

אני ואחי יצאנו מרוסיה ברכבת שיצאה מלבוב בייט כסלו. הקרונות היו מלאים ודחוסים ואין לתאר את הדוחק שהיה בכל קרון. כולם עמדו צופים יותר מעשרים וארבע שעות – בלי לזוז

ובלי להישען על משהו – עד שהגענו לעיר הגבול ומשם ב"ה לקראקא.

הרכבת ("ישאלין") שלנו היה לפני האחרונה. אחר-כך נודע לנו שהיציאה ברכבת האחרונה נעשתה בחפזון רב. המארגנים לא הספיקו להודיע לכל מי שהיה ברשימה לבוא ולנסוע, ורבים איחרו ונאלצו להישאר ברוסיה שנים רבות מאד. לאחר-מכן החלו הצרות והמאסרים. כמעט כל אנשי נעצרו בזה אחר זה, במרווחים של ימים, שבועות או חודשים בין מאסר למאסר.

חחזור לאבא ז"ל. כשם ששמר בעקשנות על חינוך יהודי טהור לילדיו, וכשם שעסק בענייני ציבור למרות כל הסכנות, עמד תמיד בעקשנות על זכותו וחובתו לשמור על דיקא קדישא שלו. נכון שרבים מאנשי עמדו בתוקף על כך, אולם אבא הגיע בעניין זה ממש למסירות נפש. במלחמת העולם הראשונה פרצה מגפת טיפוס. אבא נדבק במחלה, וכשהביאורו לבית-הרפואה הרופאים טענו שהכניס מעבירים את החידקים, ודרשו לגלח את כל שערותיו, כולל הזקן.

אבא שכב ללא ניע, בחום גבוה, והסניטרים חשבו שאיבד את הכרתו, אך כשביקשו לגזוז את זקנו, הגיב מיידית. הוא החזיק בשארית כוחותיו בלחייו, ולא נתן להם לגעת בזקן. כשראו שלא יוכלו לנתק את ידיו וחבטו שהדבר נוגע לו בעצם נפשו, הניחוהו עם הזקן.

עברו שנים. בחודש אלול בשנת תשי"ז אבא נאסר. עוד לפני מאסרו, הרגיש אבא שעוקבים אחריו. לכל מקום שפנה ולאן שהלך הבחין ב"צלי" שכאילו נדבק אליו ולא מש ממנו אף לרגע. בנסיגותיו להתחמק מהעוקבים נע ממקום למקום, עזב את מוסקווא. הגיע לעיר קזן, והתאכסן אצל החסיד ר' יצחק קזנר.

לאחר זמן רב סיפר לי הנ"ל, שזו היתה הפגישה האחרונה ביניהם. לפני שנפרדו אבא אמר לי: "אני מרגיש שהעיקוב אחרי צמוד יותר מתמיד, וכנראה שבימים הקרובים יעצרו אותי. ובכל-זאת אני רגוע ואיני ירא מהם. הרי הקב"ה עוזר לי, ובני נמצאים כבר מחוץ למדינה ויכולים ללמוד ולקיים תורה ומצוות בלי הפרעה".

אנשי שישבו עם אבא באותו מאסר, סיפרו לי שגם במאסר עצמו הרבה אבא לספר על תחושת הרווחה וההקלה שלו, שאנחנו, בניו, חיים מחוץ לרוסיה ויכולים לקיים חיים יהודיים בגלוי. אבל כשאמר גם לחוקר ("היסלעדיבאטלי") שחקר אותו בכלא, שאינו חושש ואינו פוחד ממנו כי אין בכוחו לפגוע בבניו, התרומם החוקר, והחליט להראות לאבא מי קובע כאן את כללי המשחק.

באחד הימים ניגשו אל אבא החוקר ועוד כמה סוהרים, והודיעו לו שהם הולכים לגלח אותו. אבא ז"ל נלחם בהם בכל כוחותיו, ולא איפשר להם בשום אופן להוריד ממנו את "הצלם האלוקי" – כפי שקרא לזקנו. השוטרים התנפלו עליו, כפתו בכוח את ידיו ורגליו וגילחו את זקנו. אבל אבא לא היה יהודי שיכול לחיות בלי זקן. כשסיימו לגלח את הזקן, אבא קיבל התקף-לב, ונפח את נשמתו. הי"ד.

ה"גניזה האוסטרלית" פירסום ראשון

"וְתִכַּף בַּשָּׁעָה 12, אֵף שֶׁלֹּא הָבִיט עַל הַשָּׁעוֹן, הַפְסִיק מִיד, וְסִיִּים: 'א גוֹטן יו"ט"

* מה אמר כ"ק אדמו"ר שליט"א לחברי ה'וועד להפצת שיחות' כמה ימים לפני כ"ף מנחם-אב ה'תשי"א? * "אמר לו, שהמכונה דקטור היא כמו אצל הספינה..." * "הביא דוגמא מסיפור עם שלמה מאטוסאו במאראקא, ששמע שאצלם לומדים הילדים בבתי-הספר הממשלתיים גם בשבת, והתחיל לטעון..." * מה אמר על אותו 'מוסר'ניק' שטען שאי-אפשר להיות כ'משוגע' – ללבוש עניבה בלי מכנסיים?.. * "אמר: בכאן הרי הכל הוא עם חידוש, לכן יעשה להיפך" * תיאור התוועדות יום ההילולא כ"ף מנחם-אב ושבת-מברכים אלול ה'תשי"א בבית-חיינו; בין היתר גם "סיפור שלא נדפס" בשיחה המוגהת ו'גילויים' נוספים * סידרת מכתבי ה"גניזה האוסטרלית" – פרק שישי *

מאת צ. מר-דרור

"הספר הוגה ע"י אדמו"ר שליט"א"

הרב משה לברטוב, במכתבו מיום ב' ה' באלול תשי"א, מתאר את ההתוועדות של יום ההילולא כ"ף מנחם אב – אך לא לפני שמספר על כמה עניינים פרטיים:

"...מכתבכם הגיעני במועדו. אודות שאלתך [אודות פתיחת (פריזידר) מקרר בשבת] – הנה, בכאן זה אומר בכך וזה אומר בכך, אך בליקוטי דינים מהתי' זאב גרינגלס שנדפס כעת (עדיין לא יצא לאור במכירה) והוגה עלידי אדמו"ר שליט"א כותב, שהמדקדקים נוהרים לפתוח דווקא בעת שהולך [שפועל] (ווען ער ארבעט), וכותב בשם הרב יוסף הענקין שכותב כן בספר מ'אגודת-הרבנים..."

"מה שאתה שואל אודות. – אמת הדבר, ויש כאן אריכות דברים. כי בא עם ספינה, ואדמו"ר שליט"א ציוה לו למסור מכתב על הספינה עבור המלחים ובכלל לדבר עמם (ומוכן שלעצמו חסר תפילין וכדומה). גם ציוה לו לבוא על חג השבועות, ובא, ודיבר איתו אדמו"ר שליט"א הרבה אודות לפעול על אחרים.

"בכלל, ציוה לו שאחר שיחוש – שיתעסק בפאראוואז [=]. תיכף שנכנס ואמר 'הפאמיליע', הסתכל בו אדמו"ר שליט"א, ואמר: הלא למדתם בה'אליין' [=], לא בפאקינג. גם, כשאמר לו אודות פאראוואז, אמר, שהמאשין [=המכונה] דקטור – המכונה היא כמו אצל הספינה [הוא מאשיינט [=מכונאי]]. גם נתן לו קונטרס שבועות קודם נסיעתו,

אך התוצאות אינני יודע ולא שמעתי...
ועתה – אל יום ההילולא:

"וכעת אכתוב מעט מן המעט מ'י' אב ושבת מברכים אלול (אודות י"ב תמוז נרשם אצלי מעט, ואם יהיה זמן אכתוב, אך רק הסדר ולא השיחות).

"כי אב היה אדמו"ר שליט"א על האוהל. איזה ימים מקודם כי אב אמר להוועד להפצת השיחות שטוב להוציא איזה דבר על כי אב, ואמר אפשר להדפיס 'ספר השיחות' – קיץ ה'תשי"י.

"בהילוכו אמר: ההדרן יהיה בלילה"

"אחר מנחה, כי אב, סיים אדמו"ר שליט"א מסכת תענית לפני העמוד, ובהילוכו [חזרה לחדרו הק'] אמר 'ההדרן יהיה בלילה'.

"בלילה בשעה תשע וחצי יצא אדמו"ר שליט"א ל[מקום ההתוועדות]. היה עולם קטן כי לא ידעו. התוועד כשתי שעות ומחצה, דא"ח לא היה. אמר, שבכלל המנהג – בתחילה לומר 'סיום' ואחר-כך 'לחיים', אבל בכאן הרי הכל מיט א חידוש [=הכל הוא עם חידוש], ועל-כן יאמרו בתחילה 'לחיים' ואחר-כך יעשה 'סיום'.

"ה'סיום' היה אודות מחלוקת ש"ס בבלי וירושלמי בעניין הלואות הבגדים, שהבתולות היו לוות זו אצל זו. בתחילה אמר אדמו"ר שליט"א שט"ו באב הוא יום-שמחה הראשון אחר ט' באב, כי קודם

היה מאמר ד"ה והיה עקב תשמעון, המשך לערך שלושים וחמש מינוטין [=דקות]. טרם שפתח הדרוש דיבר אודות סדר ההפטרות. הביא מתוספות שבתחילה [אומרים] 'נחמו, נחמו' – על ידי נביא, ואחר-כך אומרים נשי: 'ותאמר ציון עובדי גוי' [מאחר] שהנחמה היא על ידי נביא. והשי"ת הודה להם ואומר 'ענייה סוערה לא נוחמה' עד שאומר 'אנוכי אנוכי הוא מנחמכם', וההפטרות 'ותאמר ציון' הוא בשבת [פרשת] עקב.

"המאמר – תוכן בקיצור: ביאור מאמר הזוהר 'תלת קשרין' – שהתקשרות בכל הג' דרגין, בסתים ובגליא, בנשמות גם בגליא. שזהו פירוש התקשרות. ההפרש בין התקשרות ודביקות – שהתקשרות [חלה] דווקא על שני דברים נפרדים, וזהו בנשמה למטה. 'שחורה אני, אעפ"כ – 'נאוה'. שחורה אני – אפגערסן פון ממות ועצמות א"ס וכו'. וכן בתורה צריכה להיות התקשרות אפילו בסתים. לימוד התורה לשמה – לשם התורה.

"זהו הסדר של סטאלין..."

"אחר-כך דיבר אודות 'עקב', שמשליכין תחת עקביו – כן [הוא] הלשון בתנחומא, ולא דק, כי הפירוש [הוא] ש[האדם] אומר ש[י]קיים – אבל אחר זמן, כי רוצה לילך בסדר והדרגה. ותפס כמה דוגמאות בעניין זה, כמו 'לפני משורת הדין' – שטוען שחסר לו עניינים שעפ"י דין וכן לימוד חומש עם פרש"י, תניא, תהילים; גייט צו עם צו א בחור מיט א בארד אדער א יונגערמאן און רעדט מיט עם [וועגן] לערנען חומש עם רש"י וכו' [=יגיש אליו בחור עם זקן או אברך, ומדבר איתו אודות לימוד חומש עם רש"י וכו']. והוא טוען שאינו שייך לזה כי חסר לו גם הלימוד שתיקנו אנשי-כנסת-הגדולה [כמו] 'איזוהר', רבי ישמעאל. כי כשאל לביהכ"נ ומאחר, ולפעמים גם מתנצל לעצמו שהיה טרוד בעניין שמים – אומר 'ברוך שאמר' ואיזה מזמור מ'הללויה', ברכות קריאת-שמע ויוצא ב'אהבת עולם' ידי-חובת ברכות התורה.

"וסיפר שפעם סיפר לו אחד מוסריניק, כשידיבר אודות 'לפנים משורת הדין' והמשיל זה (הנ"ל) כמו שנושאים 'שניפס' [=לובשים עניבה] – בכאן קוראים לזה 'טאיי' – בלי בגדים וילך החוצה הלא יאמרו שהוא משוגע; אך – סיים אדמו"ר שליט"א – כבר אמר הנביא ישעיה 'אין משוגע כי אם עבדי, היינו שהולך וטוען שיעבדו את השי"ת שלא על-מנת לקבל פרס ויהיה [כמו] משוגע – מה בכך, ודיבר בזה בארוכה.

"גם הביא דוגמא מסיפור עם שלמה מאטוסאו במאראקא, אודות שהיה בעיר אחת ושמע שאצלם לומדים הילדים בבתי-הספר שלהם מהרעגורוג [הממשלתיים] גם בשבת, והתחיל לטעון [על כך], וענו ש[הילדים הם] קודם בר-מצווה ו[ממילא] יעשו תשובה, ועוד טענות כאלו. הכלל, שהסביר להם, עד ששאלו אצלו האם לפרסם זאת – שבא

זה עדיין לא היה ידוע, מפני קידוש-החודש. בעניין הלוואת הבגדים המחלוקת היא, כי הנה, בת מלך היתה לוהה לכל-הדעות אצל בת כהן-גדול מפני שאין ברירה, אך בת כהן-גדול הנה לפי דעת הבבלי היתה לוהה אצל הבת סגן וכן הלאה, וירושלמי סובר שבת כהן-גדול לוותה אצל בת מלך. והקשה [מה] הסברא, ומדוע דווקא הבבלי סובר כך והירושלמי להיפך.

"וביאר, יש כאן מעלה וחסרון, מעלה – ש[ה]בגדים חשובים ועל-ידיהם תתנאה, וחסרון כי היא רק מקבל [דבת הסגן וכו'] ולא משפיע [כי מה שנותנת להפחותה ממנה, אין זה השפעה, הכותב]. ולכן: ה[ירושלמי] תופס המעלה, כי שם [ירושלמי] הוא 'עולם ברור'; אך בבבלי – 'במחשכים הושיבני' – אין נראה המעלה, ועל-כן טוב יותר לתקן החסרון, והביא על-זה ג' דוגמאות.

"כשידיבר אודות הגמרא 'בחור שא נא עיניך וראה וכו', הביא מה שאמר הצמח-צדק – שא עיניך למעלה, ואז, כל העניינים החיצוניים שלפי שעה לא יורידו אותו.

"אחר-כך, אחר הפסק, אמר מדוע בחר במסכת תענית, כי זוהי הגמרא היחידה מדובר שם בעניין כי אב [זה] אמר קודם היסוד, אך כעת אמר [את הפרטים] אודות מה הוזכר [שם] כי אב. והביא מה שהגמרא מספרת אודות הבאת עצים לביהמ"ק שכשלא היו [עצים] בלשכה היו מנדבים, ובשביל זה נקבע שגם אחר-כך כשהיה עצים, היו מביאים המשפחות, בזמנם. [ויום] כי אב היה הי"ט של משפחה אחת [בכלל היו עושים אז י"ט, בעת שהגיע זמנה של המשפחה להביא עצים], ויש מחלוקת אם מבית דוד היתה או ממשפחת יואב בן צרויה.

"ואמר אדמו"ר שליט"א שאלו ואלו דא"ח אומרים, גם במציאות, והוא ע"ד מבנות פוטיאל ששניהם אמת, והמחלוקת היא איזה [מהם] עיקר, היינו מצד איזה יחוס זכו לזה. וסיפר מה דאיתא אודות יואב דוד, שיש ב' דעות, כשיואב הלך על המלחמה דוד למד – על מי נחשבת המעלה, וקושר זה עם המחלוקת דהבגדים, כי יש מעלה וחסרון. היינו, אם יואב היה מחוייב לילך על המלחמה [לדעת הירושלמי שכן הוא], אז הוא מעלת דוד – ויהי דוד עושה צדקה ומשפט; ואם יואב לא היה מחוייב לילך על המלחמה [לדעת הבבלי שהמעלה צריכה להיות ניכרת בעת ולאחר-זמן] – אז היא מעלה דיואב.

"מעולם ישע בנקל יותר לעשות חסידים..."

"באמצע ההתוועדות הביא דוגמא מה שאומרים שמעולם ישע בנקל [יותר] לעשות חסידים מכמו אחרים. גם סיפר אודות זה, מה שהבחורים נסעו אודות המלי"ח [=הימרכו לענייני חינוך], הגם שלפי הנראה שלא פעלו מאומה אך אינם יודעים, וסיפר מה שהיה כשתי שנים מקודם, בשני בחורים שהיו בעיר אחת ודיברו אודות יחדות ולאחר-זמן קיבל אדמו"ר נ"ע מכתב מהרב דהתם וכותב 'ישר כח' על זה שגילה לו [עניי] הבחורים] שגם הוא צריך לעשות תשובה, והגם שהבחורים לא דיברו אתו, כי לפי דעתו לא היו צריכים לדבר איתו, וגם הם בעצמם דיברו רק בחיצוניות, וגם בפנימיות דפנימיות, אבל בפנימיות רצו ליפטר ולנסוע חזרה, אך כששמע דיבורים [שלהם] עשה חשבון-הנפש, והרבה זמן מסתמא לא היה צריך לקחת אצלו בכדי לידע שאינו כדבעי, ואז ראה באמת שאינו כדבעי.

"אחר-כך דיבר [אודות] ההפרש בין נחום איש גש זו [שהיה אומר 'גם זו לטובה'] – שהרע היה טוב, ורבי עקיבא שאמר 'כל מה דעביד רחמנא לטב עביד', שזו היתה הסיבה שניצל מרע יותר. ואמר, שרע"ק היה בדור מאוחר יותר מר"י ועל-כן לא היה ביכולתו להפוך לטוב.

"לבסוף, כשהיה שבע מינוט [=דקות] קודם שעה י"ב, אמר: 'מיקען נאך אריינכאפן זיבן מינוט', ואמרו 'לחיים', וניגנו 'ניע זשורייע', ואדמו"ר שליט"א עשה בידיו הקי בכל כוחו, ותיכף בשעה י"ב, אף שלא הביט בהשעון, הפסיק. לבסוף אמר: א גוטן יו"ט [=חג שמח] עד התוועדות שנייה.

בהמשך מתאר את ההתוועדות שבת-מברכים אלול ה'תשי"א: "שבת מברכים הותחלה ההתוועדות לערך חצי שעה 1. בתחילה

חכם אשכנזי וטוען שאסור [ללמוד בשבת] – והסכים להם, וסיפרו כנ"ל להמורה, ואמר [המורה]: אם כן, לא ילמדו בשבת! ומאז אינם לומדים בשבת ק"ל ילדים כ"י! וזוהי הדוגמא שהולכים בסדר.
 "גם אמר, שזהו סדר של סטאלין שרצה לעשות שילמדו גמרא [עם] פירוש [ה]תוספות אחר שילמדו כל הלימודים הצרכים [לענייני ה]עולם, ואז [בהיותם] בני שמונה עשרה שנה ילמדו גפ"ת.

"נתעטפו בסדין ושפכו עליו מים וקראו 'טהור, טהור'..."

"אחר-כך אמר: כבר מאוחר, אך יאמר צוויי ווערטער [=שתי מלים] ויפרסמו זאת. ודיבר אודות חודש אלול (השיחה כבר נדפסה ובוודאי ישנה אצלכם). אחר התפילה מסר לר' מענטליק שהבחורים ילכו בשבת הבאה בהבתי-כנסיות וכך הווה. באמצע סיפור סיפור שלא נדפס, והוא בעניין שבזמן הגלות מועילה תשובה, מלבד מעניינים המסורים לבית-דין שגם עכשיו אינה מועילה.

"הסיפור הוא עם הצמח-צדק והטשערקאסער, שבא שוחט אחד שעבר עבירה שהיו צריכים להעבירו משחיטה, ובא לפני הטשערקאסער והתירו, והצמח-צדק אסר.

– "יובאמצע סיפור, שהצמח-צדק וגיסו הטשערקאסער למדו בשנים קודמות ביחד, והיו גם מעט בעת אדמו"ר הזקן. הטשערקאסער היה פולישער. און האט האלט געהאט א שטיף טען. שם היה פעטאח

אחד – און אויף דעם חסידות'ן לשון הייטט דאס א "ש"י – און האט זיך איינגערעדט [=ובלשון החסידי זה נקרא "ש"י" – דמיון לעצמו] שיש לו שייכות לגילוי אליהו, וסיגף סיגופים והתענה תעניתים. "פעם אחת עלו שניהם על גג של האיש הנ"ל וקראו אותו בשמו בלא רבי ושאלוהו – מה נשמע עמך און מיט דיין לערנען [=ועם הלימוד שלך], ואמר מדקרו [ל] בלא רבי ש"מ קוב"ה [=מאחר שקוראים לי כך בלא 'רבי' מוכח שזהו הקב"ה] בכבודו ובעצמו הוא. אחר-כך נתעטפו בסדין ושפכו עליו מים וקראו 'טהור, טהור', ומני אז הלך [האיש הזה] וטען שנראה אליו הקב"ה וזרק עליו מים טהורים. –

"והמש"ן אח"כ אודות השוחט, שבתחילה היה ביניהם חילוף מכתבים בלומדות ונשאר הצמח-צדק גירעכט. אח"כ כתב הטשערקאסער להצ"צ ששחיטתו כשרה כעולה וכקרנן. וענה הצ"צ, מה עולה וקרנן בזמן הזה אסורים – אף שחיטתו כן. אח"כ כתב הטשערקאסער: הסתכלתי במצחו וראיתייהו שאין בו עוון. וענה הצ"צ, כי איתא בכתבי האריז"ל שצ"י תשובה ודמעות מעבירים החטא כאילו לא היה..."

בפרק הבא בע"ה – תיאור הצילויים הגדולים של ה'תשרי' הראשון בחצר כ"ק אדמו"ר שליט"א לאחר קבלת הנשיאות, לאיש"ט – ממכתב החסיד הנודע רבי יצחק גולדין. כעת, נחתום בקטע-מכתב אחר ממנו: "ה' יחזק את בריאותו [של כ"ק אדמו"ר שליט"א]. מען דארף בעטין און בעטין ער זאל זיין געזונד [=צריך לבקש ולהתחנן שהוא יהיה בריא]".

אכ"י"ר – תיכף ומיד ממש.

תמונות מנישואי זקני החתן, הרב משה וברכה לברמזוב ע"ה

"אויב מען וויל זאל מען מיר ווינטשען אז די ברכות וואס דער רבי האט געגעבן זאלן מקוים ווערן"

— "סיפורי חסידים" —

להלן לקט סיפורים מהשנה הראשונה לנשיאות — תשי"א — שסיפר השבוע בהתוועדות חסידית הרה"ח ר' משה שי' לברטוב

וכל עניין הגילויים ועניין "לדעת את ה'" (וכ"ק אדמו"ר שליט"א בכה מאוד באמרו זאת).

ברכה מיוחדת להאדמו"ר מקלויזנבורג

* בעת חלוקת המשקה שלאחר התוועדות זו עמדתי בקירוב מקום לכ"ק אדמו"ר שליט"א. בין העוברים לקבל משקה היה תלמיד משיבת קלויזנבורג (אז היה האדמו"ר מקלויזנבורג עדיין בארה"ב). אמר לו הרבי שליט"א שימסור לרבו האדמו"ר מקלויזנבורג שליט"א, אל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך, וימסור לו ברכה בשמו — שיברכהו השי"ת שיעמיד תלמידים עם נר מצוה ותורה אור והמאור שבתורה, ומסתמא יודע הוא שכל עניין ארץ-הקודש הוא ניסיון (הכוונה הייתה לרדיפות שניהלו נגדו אנשים מסויימים).

"בעל סוד"

* באותה חלוקה עבר גם תלמיד אחד משיבת ר' חיים ברלין, ושאל אותו הרבי שליט"א אם הוא בעל סוד, היינו שיוכל למסור לו דבר מסויים באופן שישאר אצלו בסוד, ועד שגם הוא עצמו ישכח זאת אחר כך. הלה ענה בחיוב, והרבי שליט"א ביקשו למסור ברכה לראש הישיבה שלו — הגר"י הוטנר ז"ל — שיגדל תלמידים יראי-שמים וכו'.

בליובאוויטש לא ניכרה האבלות דתשעה-באב לאחר חצות

* בהתוועדות כ' מנחם אב באותה שנה (תשי"א) סיפר כ"ק אדמו"ר שליט"א שבליובאוויטש לא ניכרה האבלות דתשעה באב לאחר חצות, אך פחדו להפוך זאת לעניין של מנהג וכו', לכן היו משחקים בזריקת "בערעלאך", והיה נראה שעניין זה לא נעשה "שלא ברצון חכמים"...

"טהור", "טהור"...

* בהתוועדות דשבת מברכים אכול סיפר הרבי בין השאר שהצ'רקאסער (הרה"ק ר' יעקב יצחק זצ"ל, חתנו של אדמו"ר האמצעי וגיסו של אדמו"ר הצ"צ) היה בצעירותו יחד עם אדמו"ר הצ"צ ושניהם היו סמוכים על שולחן אדה"ז. הצ'רקאסער אהב "א שטיף טאן", ובעירו היה שוטה אחד שהתענה "און האט זיך איינגערעדט" ששייך לגילוי אליהו. פעם עלה הצ'רקאסער על גג בית המדרש וקרא לאותו אדם בשמו — ללא התואר "ר" — ושאלו: מ"ה נשמע איתך ועם התורה שלך? הלה שמע שקוראים לו שלא עם התואר ר', וגם מתעניינים על לימוד תורתו, והיה בטוח שזהו הקב"ה בכבודו ובעצמו. התעטף הצ'רקאסער בסדין, ושפך עליו מים וקרא "טהור", "טהור", והלה חשב שזהו עניין "זורקתי עליכם מים טהורים", ומני אז היה הלה טוען שנגלה אליו הקב"ה וזרק עליו מים טהורים...

לאחר שנשע הצ'רקאסער לעירו ניהל התכתבות עם הצ"צ בענייני הלכה. פעם היה מעשה בשוחט שהעבירוהו ממשרתו, והצ"צ לא רצה להתיר להחזירו, ואילו הצ'רקאסער כתב עליו "שחיתו כשרה כעולה וכקרבן". וענה על זה הצ"צ: "מה עולה וקרבן אסורים לזרים, כן שחיתו". וכתב עוד הצ'רקאסער: הסתכלתי במצחו וראיתי שאין בו עבירה, וענה הצ"צ: יש לומר שע"י תשובה ודמעות מכבסים הכל (כמובא בכהאריז"ל), אך אין לו לדיין אלא מה שענינו ראוות...

* בהתוועדות חג השבועות תשי"א אמר כ"ק אדמו"ר שליט"א בין הדברים בזה הלשון (בערך): "אויב מען וויל זאל מען מיר ווינטשען (הרבי שתק ובכה), הגם שבוודאי יקיימו אן דעם, אן כשיאמרו ברכה וועט דאס ניט שאטן — אז די ברכות וואס דער רבי האט געגעבן זאלן מקויים ווערן" [אם רוצים, שיברכו (הקהל) אותי, הגם שבוודאי יקיימו (מלמעלה) גם בלעדי זה — שהברכות שהרבי נתן (לי) יקיימו]. וענו כל המסובים בקול רם 'אמן'!

יחידות מיוחדת של איש-צבא

* איש-צבא אחד ביקר אצל הרבי שליט"א ביחידות בשנת תשי"א, ושהה בקודש פנימה כחמישים דקות. הרבי שליט"א דיבר אתו אז באריכות ובכה הרבה, ואמר לו הרבי שליט"א: שילך אל רב העיר שלו וידבר עמו אודות חסידות. ושאל אותו איש-צבא, במה הוא חסיד? וענה לו הרבי שליט"א: במה שאתם עומדים פה.

במענה לטענת אותו איש-צבא שאינו יכול לבצע את כל הנדרש ממנו כיהודי בעת שירותו בצבא, קם הרבי שליט"א, העמיד את עצמו מאחורי כיסאו, והדגים כיצד יש לסגת לאחור, כשרוצים לקפוץ ולדלג מעל המכשולים...

פקדונו של הקב"ה

* בחור אחד מתלמידי התמימים נכנס ליחידות, וביקש ברכה להצלחה בלימודיו. שאלו הרבי שליט"א מה הוא לומד, וענה שלומד פרק המפקיד. ואמר לו הרבי שליט"א כך: "המפקיד" — בכל יום, לפני שאתה מתחיל ללמוד, עליך להתבונן שהקב"ה הפקיד בידך פיקדון, ועליך להחזיר את הפיקדון בשלמותו. אכילה ושתייה הן מזון ומצוות הן מזון הנשמה. וכשתבונן בעניין זה מדי יום לפני הלימוד, אזי תלמד בהתמדה, וכשתלמד בהתמדה אזי ממילא תהיה לך הצלחה.

בעל ההילולא

אינו "סובל" צער ביום שמחתו

* אחד ישב "שבעה" ל"ע ב"ב תמוז, ואמר לו הרבי שליט"א שבשבת אסור להתענות מפני ששבת אינה "סובלת" צער, אבל מ"מ אם התענה מתבטלים הדינים (היינו: בתענית חלוש). היום הוא י"ב תמוז, יום שמחת הרבי נ"ע, ובעל ההילולא בוודאי אינו "סובל" שיהיה צער ביום שמחתו, אבל לאחר שבפועל המצב עתה הוא שכן יש צער, הרי על-ידי זה יתבטלו הדינים (אולי הכוונה למיתוק הדינים?).

"השגחה פרטית" במאסר הריי"ץ בתרפ"ז

* בהתוועדות י"ב תמוז תשי"א, שהייתה כידוע התוועדות נפלאה במיוחד, הזכיר הרבי שליט"א את המעשה הידוע, שבמאמר דר"ה תרפ"ז הזכיר הרבי הקודם נ"ע את העניין דהשגחה פרטית, ולאחרי זמן אמר שלולא זאת לא היה יכול לסבול את המאסר. והרבי שליט"א ביאר זאת באריכות ושאל מדוע לשם כך צריך להגיע דווקא לעניין השגחה פרטית ע"פ שיטת הבעש"ט, וביאר שאדמו"ר נ"ע חשב על כך שח"ו לא יהיה מי שימלא מקומו, והדור יישאר בלי מנהיג, ותתעכב רגע ביאת המשיח

הגניזה האוסטראלית

"וכשדיבר אודות 'עלי'

בכה מאוד – אי אפשר לתאר..."

* "...הורה לתלמידים להתוועד עתה, וכאשר העיר ר' זלמן דוכמן שטרם ביקשו רשות מההנהלה על כך, ענה..." * "הקללה של אדמו"ר הזקן נתקיימה, ובימים אלה היתה צריכה להיות כאן נערה אחת מיוצאי-חלציו של אביגדור..." * "אלה הסוברים כן גם עתה בנוגע ללימוד פנימיות-התורה – רחמנות גדולה עליהם; אפשר לחיות כך 100 שנה מבלי לדעת מ'אחד'..." * "...אמרתי, שהוא ביקש ממני לבקש עבורו ברכה מהרבי שיוכל בקרוב להתראות עם הרבי, ועלה שחוק על פניקדעו, ואמר..." * פרק נוסף, התשיעי במספר, מתוך מכתבי 'הגניזה האוסטראלית' – על אירועי הרודשים חשוון-טבת תשי"ב בבית-חיינו, במחיצת כ"ק אדמו"ר שליט"א *

מאת צ. מרדור

תלוי ב... ובסוף אמר בעניין התלמידים, שאיתם יקבלו את פני משיח, ויצביע אדמו"ר נ"ע: ראו גידולים שגידלתי – בחורים אמריקאים עם זקן וכי'...

"יהיה לכם בעצמכם ילד!"

שמעתי ממקור מוסמך, שלזוג אחד לא היה שנים רבות ילדים, ורצו לקחת ילד לאימוץ ולגדל אותו. ושאלו את כ"ק אדמו"ר שליט"א על כך, ואמר להם: למה לכם לגדל, יהיה לכם בעצמכם! וכשעברה שנה נולד להם בן, ורי' שמאל לוויטין בהיותו בימים אלו בשיקגו היה הסנדק. ובמכתב הרב שלום-דובער שם-טוב, מאור ליום ז' בכסלו – על אירועי חודש כסלו:

ביום י' בכסלו בבוקר, נתן כ"ק אדמו"ר שליט"א, עי"פ בקשת אחד החסידים, 10 שקלים עבור יי"ש, ושאלוהו – על מתי (להתוועד), וענה: אויף היינט, אויף שבז' און אויף חנוכה די פינפטע ליכטל [להיום, לשבת, ולחנוכה – בנר החמישי]. ואמר, נאר ס'זאל זיין בדרך הישר, ס'זאל זיך ניט טרעפן ווי ס'טרעפט זיך [=רק שיהיה בדרך הישר, שלא יקרה כפי שקורה]...

בליל שישי העבר נכנסה לכ"ק אדמו"ר שליט"א קבוצת סטודנטים שלומדים באוניברסיטה, ובדבריהם ברכוהו בהצלחה בעבודתו הקי'. וכ"ק אדמו"ר שליט"א ביאר להם, שכאשר מברכים יהודי, צריכים לעזור לו שהברכה תתקיים; ולכן, כשמברכים אותו שיעליל בעבודת החינוך – בטח גם הם יעזרו בעבודה זו. אח"כ שאלו כמה שאלות – מה העניין של חסידות, ושל חסידות חב"ד בפרט, וכן עוד כמה-וכמה שאלות, וכל זה ארך כמעט שעה וחצי.

"זה לא תלוי בי..."

על אירועי חודש חשון תשי"ב בבית-חיינו, כותב הרב משה לברטוב: אור לכ"א חשון נכנס כ"ק אדמו"ר שליט"א ליזאלי, ואמר ששמע שהתוועדו בלילה הקודם [לרגל יום ההולדת של אדמו"ר מוהרש"ב] עד שעה 1, אבל אצל חסידים ידוע שהעיקר הוא בליל השני, ולכן יתוועדו עתה. כל זה אמר לרשי"ז דוכמן, וכאשר שאלו הרשי"ז על כך שצריכים רשות מההנהלה [של הישיבה], ענה: תסגרו את הדלתות... רשי"ז סיפר, שכשהיה פעם אחת ביחידות אצל כ"ק אדמו"ר שליט"א, שאל אודות מאמר ההשתטחות של החסיד ר' הלל מפאריטש – הלא אין לומדים דא"י של חסידים כ"א של הנשיאים? וענה, שהדא"י של ר' הלל, בפרט, היה ברצון אדמו"ר [מוהרי"צ] נ"ע שיודפס. כ"ק אדמו"ר שליט"א אמר לאחד, שעניין שיעורי חתיית הוא עניין שצריכים ללמד בכל יום ולא שילמדו את הכל בפעם אחת, כי זהו עניין השייך לאותו היום.

ביום ה' פרשת תולדות היה ברית-מילה אצל הבן של צבי חטריק, וכ"ק אדמו"ר שליט"א היה הסנדק. אחר הברית אמר להרב [מאיר] אשכנזי שיפסוק, אם ללכת עתה לסעודה (מזונות) או להתפלל מנחה. ואמר הקהל שיפסוק שישבו להסעודה... וכן עשה, וכ"ק אדמו"ר שליט"א אמר שיחה אודות מעלת המילה וכי'.

באור ליום ועשי"ק פרשת ויצא, היו אצל כ"ק אדמו"ר שליט"א הגבירים של הישיבה (כמו שהיה אצל אדמו"ר נ"ע, שהיו נכנסים בכל שנה). וגם הרשי"ג (שליט"א) היה. ודיבר איתם כ"ק אדמו"ר שליט"א... ובאמצע אמר: איך בין ניט קיין אפילמאכער, אך יאמרו כמה נותנים. ואמר, שתנאים שלכם הם בבחירה, ואילו מה שאני אשתף אישית בדינר – לא

דיבר "שארף" אודות לימוד החסידות

אחר המאמר, דיבר על כך שעניין הגמ"ח מבואר באגה"ק "קטנתי" כו', שצריך "להניח" את עצמו ולוותר על זמן לטובת הזולת, לדבר אודות לימוד פנימיות-התורה, כי זהו עניין הנוגע לאמונה. שהרי כל הכופר אפילו במצוה אחת בלבד – כאילו כופר בעיקר. וכן מי שכופר בפנימיות-התורה, שחושב שלא ניתנה ח"ו ממשדהרבינו ע"ה – זהו עניין של כפירה כו', שהרי מפריד ומנתק בין סתים דקוב"ה וגליא, כי תלוי בתורה שכולה דרגין על דרגין סתים וגליא. ודיבר בחריפות גדולה (באידיש: "שארף") על-זה. וסיים, שעל-כן חוב הוא על כל אחד, ובפרט תלמידי-השיבה, שידברו אודות זה.

אחר-כך אמר שיחה נוספת, והתחיל באמרו, שלבחורי ישיבה ("ישיבה" בחורים!) צריכים אלעס באווארענען, כי לא זו הכוונה שמצד העניין [הניל] לא יבואו לסדר-הלימוד בישיבה, כי אם הכוונה היא שיוותרו מהזמן הפנוי שלהם שנותנים לכל בחור – לבחור בעצמו – אם על אכילה או שאר עניינים...

לאחר-מכן אמר כ"ק אדמו"ר שליט"א עוד שיחה, ותוכנה, שיש הרבה שטוענים איך אפשר לומר שמי שאינו אוהב ("האלט ניט") מפנימיות-התורה הרי הוא "מין" – הרי היו כמה גדולים שסברו כן!! אלא, שיש דוגמה לכך מהרמב"ם שכותב שמי שחושב שהקב"ה הוא גוף ח"ו, הוא כופר באחדותו ית', והראב"ד כותב על-זה – איך אפשר לומר כן, הרי ישנם כמה גדולי ישראל גדולים וטובים הסבורים כך!! והכריע כ"ק אדמו"ר שליט"א בעניין באמרו, שהרמב"ם שקוראם כופרים – הצדק עמו, וגם הראב"ד – הצדק עמו.

וביאר זאת, שהרמב"ם מדבר אודות אלה שיודעים מזה (שאינו גוף ח"ו) ולמרות זאת טוענים אחרת – ממילא הרי הם כופרים, משא"כ הראב"ד מדבר אודות אלה שאינם יודעים וטעו – ואדרבה, היה זה אצלם עניין של חיזוק באמונה – הרי ח"ו לקרוא להם כופרים, מאחר שלא ידעו.

וכן הוא – אמר כ"ק אדמו"ר שליט"א –
בכל נשיא-ישראל, שמבקשים רק
עבור ה"שעפעלעך" [=צאן] שהם "עלי".
וכמו משה שביקש על "מדינה חריבה",
שזהרעניין "היה בונה עולמות ומחריבן",
והם "שלך" – שע"ז נפעל כל עניין
הבירורים, רק ש"תגזור" – כלומר,
הגם שלא יהיה ע"פ שכל (כ"א בדרך
גזירה), שהרי ע"פ שכל עדיין לא נגמרו
הבירורים, בכל זאת "תגזור ותבנה!"
וכשדיבר כ"ק אדמו"ר שליט"א אודות כל
הנ"ל בכה מאוד, ובפרט בעניין הנשיאים
ובעניין "עלי" בכה מאוד...

וכן הוא – אמר כ"ק אדמו"ר שליט"א – בעניין הזה: הראשונים, בתחילה, אכן חשבו שלימוד פנימיות-התורה יביא לקליקול ח"ו; אך לבסוף שהראה הניסיון שאדרבה יש תועלת בכך – הרי כל אלה שאינם אוהזים מפנימיות-התורה, וטוענים שלא ניתנה מסיני ח"ו, הם כופרים.

"ערשם געקומען, שוין אין גלות!"...

ואם תאמר, והרי כבר היתה "גזירה" על לימוד זה – הרי ידוע

ועל קורות ימי תג-הגאולה במחיצת כ"ק אדמו"ר שליט"א כותב הרב משה לברטוב, במכתבו מ"ער השני" של חנוכה:
אכתוב לכם מהתועדות דייט כסלו ושבת-מברכים – כפי שהנני זוכר, בקיצור. ח"י כסלו אחר מנחה – שלא אמרו בה תחנון – אמר כ"ק אדמו"ר שליט"א, שה"סור מרע" כבר קיימו, ויקיימו אם כן גם את ה"יעשה טוב" – שילכו ריקודי ויאמרו לחיים. וכן עשו, אלא שלא להרבה זמן – כי כ"ק אדמו"ר שליט"א אמר שאת ה"סדר" לא יבלבלו. אחר-כך הלכו הבחורים להבתי-כנסת לקרות את מגילת י"ט כסלו. ולפני שנמשיך – קטע ממכתב הרב שלום-דובער שם-טוב, מיום כי בכסלו:

...בערב י"ט כסלו... אחרי דבריו הק' [הניל], עדיין עמד הקהל על מקומו, ואמר כ"ק אדמו"ר שליט"א: מיט דעם וואס איר וועט קוקן אויף מיר, וועט גאר ניט ווערן; מידארף זאגן א ניגון און גיין א ריקוד [=בכך שתביטו עלי, לא יצא מאומה; צריך לשיר ניגון ויללכת ריקוד]. ומיד התחילו ניגון, וכ"ק אדמו"ר שליט"א הלך לחדרו, וכשפנה לחדרו ראה שעל הדלת תלוי נוסח המברק ששלח לכל רחבי תבל לקראת י"ט כסלו, וזלה"ק: "גוט יום טוב. התועדות שמחה בהחלטות טובות ועשי לעילא, בברכה. חתימה" – ושחוק קל נראה על פניו הק', ורמו בידו הק' בתנועה כאילו אומר: הא ראייה שצריכים להתוועד בשמחה...

"וכשדיבר אודות 'עלי' בכה מאוד"...

באור ליום כי כסלו, נכנס כ"ק אדמו"ר שליט"א להאולם, שהיה מלא מפה לפה, ועלה על הבימה אשר הכינו לפני-כן (אגב, זו הפעם הראשונה שעשו בימה מיוחדת, כי קודם לכן היו שמים רק כמה ארגונים להגביה את השולחן והכסא שעליו יושב). באמצע המאמר דיבר איך שכל הנשיאים מצד-עצמם זיינען גרייט צו גיין אנקעגן משיחין וכו', ודיבר בארוכה ובכה הרבה בזה, אשר איראפער לתאר זאת אפילו בכתב, ובפרט להעלות דברים כאלה על הכתב... ובכלל היו גילויים גדולים עד מאוד...

וממשיך הרב משה לברטוב במכתבו:

בי"ט כסלו איר לכי כסלו, התחילה ההתועדות לערך בשעה תשע וחצי. לפני שפתח באמירת המאמר, דיבר קצת על כך שאדמו"ר הזקן יצא לחופשי דווקא בעת אמירת הפסוק 'פדה בשלום נפשי', ובדאי זהו בהשגחה-פרטית, ויש לזה שייכות עם גאולתו. והתחיל: דער פסוק איז דאך [=הפסוק הוא הרי] 'פדה בשלום' ובכה מעט, ואמר את המאמר – שארך יותר מארבעים דקות.

תוכן המאמר היה אודות עבודת הבירורים, אשר ג' אופנים בכך וכו'. ודיבר ע"ד גמ"ח שהיא למעלה מצדקה, שכן היא "בין לעניים ובין לעשירים", ואין עני אלא בדעת כו'. ואמר כ"ק אדמו"ר שליט"א, ש"תפילה לעני" הוא דוד, ו"תפילה לעשיר" – משה; ואיתא במדרש ע"ז, ששאל הקב"ה למשה – עבור מי אתה מבקש (בתפילה זו); והשאלה – הסביר כ"ק אדמו"ר שליט"א – היתה: מאחר שזוהי תפילת עשיר הרי בוודאי שעבור עצמו אינו מבקש, שכן לא חסר לו מאומה. ועל-זה השיב משה, שמדינה אחת חריבה יש ושלך היא – ותפילתו להקב"ה היא – תגזור ותבנה!

והמשיך, שזהו ע"ד מה שמצינו אצל יעקב-אבינו, שמצד-עצמו היה מוכן לבוא שעירה – לקבל פני משיח-צדקו – אלא שמצד "הצאן והבקר (שהם) עלות" – הרי "עלי" הם (והדגיש כ"ק אדמו"ר שליט"א את ה"עלי"); שאם לא כן, "יודפקום יום אחד" – באם יהיה "גילוי אחד יותר מכפי הכלים שלהם, אזי, יומתו כל הצאן" – כליון, ובאמת צריך-להיות ירצואי וישובי" – תיקון.

וכן הוא – אמר כ"ק אדמו"ר שליט"א – בכל נשיא-ישראל, שמבקשים רק עבור ה"שעפעלעך" [=צאן] שהם "עלי". וכמו משה שביקש על "מדינה חריבה", שזהרעניין "היה בונה עולמות ומחריבן", והם "שלך" – שע"ז נפעל כל עניין הבירורים, רק ש"תגזור" – כלומר, הגם שלא יהיה ע"פ שכל (כ"א בדרך גזירה), שהרי ע"פ שכל עדיין לא נגמרו הבירורים, בכל זאת "תגזור ותבנה!" וכשדיבר כ"ק אדמו"ר שליט"א אודות כל הנ"ל בכה מאוד, ובפרט בעניין הנשיאים ובעניין "עלי" בכה מאוד...

"קבלת פנים" – חנוכה תשי"ב

בינר החמישי של חנוכה תשי"ב, נסע כ"ק אדמו"ר שליט"א במיוחד למנהטן, והיה המסדר קידושין בחופתו של החתן הרב אברהם-אבא זליגזון ז"ל (ששימש במשך שנים כרופא בית-הרב). הרבי שליט"א השתתף אז גם במעמד 'קבלת הפנים', ואף השמיע בו לנכחים שיחת קודש מיוחדת (שהוגהה עלידו בשנת תשי"ג, לקראת הדפסת ספר תולדותיו של הרא"א זליגזון ז"ל – 'תולדות ר' אברהם הרופא'). לאחר השיחה, אגב, העיר אחד הרבנים על עניין מסויים ביגלה שהוזכר במהלך השיחה, והרבי שליט"א הסביר לו את העניין. לאחר מכן, פנה אליו הרבי ושאל: "ומה נשמע – איך החסידות מסבירה את זה?" – והלה הגיב, שאינו שייך ללימור הנסתר.. אמר לו הרבי: אכן, כל המניעה לכך, שזה נקרא 'נסתר', הוא רק בגללם.. אילו הייתם מסכימים ללמוד את זה – 'וואלט דאס געווען יגלה'!!..

בתמונה למעלה: הרבי שליט"א בעת הקבלת פנים, לפני שפתח בשיחתו הקי לנכחים. לימינו – הרב פייבלסון (רב במנהטן), ולשמאל – ר' יצחק מאיר פינסקר (אבי הכלה) והחתן, הרופא זליגזון. מאחורי – הרב ישראל דוינקובסקי. עומדים – משמאל למיין: הרב יצחק שלמה פאנור ע"ה, הרב צבי לרמן, הרב גדליה קורן, הרב מייזל חודקוב (בידו – סידורו של הרבי שליט"א), הרב צבי פוקס, הרמ"ל הדושיץ ז"ל (ממזכיר אדמו"ר הרייז' נייע ובלחסי"א של כ"ק אדמו"ר שליט"א).

בתמונה למטה: בעת קריאת התנאים (ע"י אבי הכלה). יושבים למיין החתן – החסידים הידועים הרב שמואל לויטין והרב אליהו (אכיל) סימפסון, ז"ל.

שיש חילוק בין גזירה שגילו בה את הטעם בשעת-מעשה לבין גזירה שלא גילו. כי באם לא היו מגלים את הטעם בעניין – היה עניין זה נכלל בגדר גזירות כאלו שצריכים ב"ד גדול בחכמה ובמניין כמוהו, לבטל את הגזירה; אך ע"פ השגחה-פרטית גילו תיכף את הטעם, ולכן בטל הטעם בטלה הגזירה, ובפרט שהטעם בעצם בטל ומבוטל מעיקרו (ואמר את המילים "בטל ומבוטל" בהדגשה). וממילא, אלו מהגדולים שגם

כעת סוברים כן – איז א גרויסע רחמנות אויף זיי [=רחמנות גדולה עליהם], וצריכים להסביר להם זאת – אז מיקען אפלערנען הונדערט יאר און ניט וויסן פון "אחד".... [=אפשר ללמוד מאה שנה ולא לדעת מ"אחד].

לבסוף ציוה לגן "נייע זשורניזי קלאפצי". אח"כ – הניגון של הדי בבות, ואמר בשם אדמו"ר נייע שאמר פעם אחת בשם הצמח-צדק, שמה שנאמר על "האומר דבר בשם אומרו" קאי גם על הניגון הזה של הדי בבות. ועל כן – יצייו את הציור של אדמו"ר הזקן, ויהי דעפעשע [=מברק] לאדמו"ר הזקן, ואילו הוא (כ"ק אדמו"ר שליט"א) מוסר רק מה שאמר אדמו"ר נייע, ורשאר יעשו בעצמם – כל אחד לפי כוחו און דער עניין וועט זיך אפטהאן [=והעניין יתבצע]. את הבבא האחרונה ציוה לגן "פעמים.

באמצע השיחות דיבר על כך שאדמו"ר הזקן אמר "אז ווער סיוועט אל המרחב, מן הגשמי אל הרוחני, ומן הגיהנום" [=מי שיחזיק בידית הדלת שלי, אחלצנו מן המיצר אל המרחב...]. ובאר כ"ק אדמו"ר שליט"א את הדברים, וסיים: וכל זה הוא עלידי מה? רק עלידי אחיזה ב"קליאמקע" בלבד, והרי "קליאמקע" אינו לא עיקר הבית ואף לא עיקר הדלת, ובכל זאת זכו. [בעת אמירת 'לחיים', אמר לאחד שביקש ברכה לרפואה – שעל דא"יח נאמר 'רפאות תהי לשרד'].

בברכת-המזון, בעת הזימון, אמר כ"ק אדמו"ר שליט"א – "ברשות אדוננו מורנו ורבונו (לא ברי"ת) הרב בעל-הבית הזה" (לפעמים אומר בקול ולפעמים – בלחש). בכלל, היה עולם גדול, בלעה"ר, עד שבאמצע המאמר התחיל אחד להגיש לא-טוב.

ליל שייך נכנס כ"ק אדמו"ר שליט"א והתעניין אודות הבחור החדש (שהגיע בימים אלו לישיבה?), וענו, שהלך לבעה"ב לאכול. והגיב כ"ק אדמו"ר שליט"א: ערשט געקומען, שוין אין גלות... [=רק עתה הגיע וכבר בגלות...].

הם מצטערים בגן-עדן...

בשבת-מברכים טבת, ש"פ וישב, היה מאמר ד"ה וישב יעקב – בהמשך להמאמר ד"ט כסלו. אחר המאמר דיבר אודות הסדר בברכה "לתורה, לחופה ולמעשים טובים", כי היה "אופרופעניש" בשבת זו. ושאל שלכאורה "מעשים טובים" באים לפני "חופה", שכן, חתן – ואפילו מן-התורה

סיפר בשם אדמו"ר נ"ע, שאלו שהתנגדו לחסידות, הנה בג"ע הם מצטערים על שמזכירים את שמם בקשר להתנגדות... גם סיפר, שהכריחו את אדמו"ר הזקן לקלל בו, וקלל שיוצאי-חלציו [של הגר"א] יהיו חסידים, והברכה נתקיימה. וכמו"כ היתה צריכה להיות כאן בימים אלו נערה אחת מיוצאי-חלציו של אביגדור [=המלשין הידוע]

– מתחיל לפניך, ואילו בחופה – קידושי קטן אינן קידושין? וסיפר, ששמע מחסידים שהיו קוראים לר' הלל מפאריטש "טלית פאר תפילין" [=טלית לפני תפילין], כי נשא אשה קודם הבר-מצוה, או – "חול-המועד", מטעם הנ"ל. והתירוץ אינו זוכר בדיוק...

אחר-כך דיבר כ"ק אדמו"ר שליט"א עוד, אודות מה ששאלו ממנו המקור לדבריו בהתוועדות י"ט כסלו – שגזירה שגילו את הטעם שלה, הנה כאשר בטל הטעם בטלה הגזירה, והביא שתי ראיות על-זה... ובסוף אמר, דאיתא שגזירה שלא נזרה אלא במקום אחד בלבד – בטל הטעם בטלה הגזירה, וממילא, בנוגע לגזירה על לימוד פנימיות-התורה, הרי לא

און אז איר וועט וועלן, וועט איר אויספירן. זייט געזונט און זייט מצליח
[וכאשר תרצו, תצליחו להביא זאת לידי פועל. תהיו בריאים, ותצליחו!]

"האם קיבלו רשות מההנהלה?"

אכתוב לך איזה דברים שאמר לי כ"ק אדמו"ר שליט"א ביחידות.
אמר, שצריכים להיות בשמחה, אראפנעמען די עצבות, זיין בשמחה.
דער אויבערשטער האט געהייסן זיין בשמחה. מען דארף זיין בשמחה
[להוריד את העצבות, להיות בשמחה. הקבי"ה צוה להיות בשמחה.
צריך להיות בשמחה]. ביקשתי ברכה על בריאות הגוף, והורה לי ללכת
לרופא ולעשות כאשר יאמר, ואמר: מען דארף היטן דעם געזונט. א
געזונטער איד אין גשמיות, איז א געזונטער איד אין רוחניות... פון דעם
מסיח-דעת זיין, וועט אלץ זיין גוט [=צריך לשמור על הבריאות. יהודי
בריא בגשמיות, הוא יהודי בריא ברוחניות... יש להסיח-דעת מזה והכל
יהיה טוב]...

קראתי במכתב, אשר כ"ק אדמו"ר שליט"א שלח לכם מעות-חנוכה,
לכל אחד ששומר את היסודי [בישיבה באוסטרליה]. וגם פה נתן מעות רק
לאלו ששומרים את היסודי. וכאשר אמר המשפיע לכ"ק אדמו"ר שליט"א,
שישנם בחורים ששומרים את היסודי, אך לא קיבלו דמי-חנוכה, מכיון
שנסעו לחתונה [של הרב אברהם (הרופא) זליגזון] שהתקיימה באותה

אחר המאמר דיבר אודות הסדר בברכה
"לתורה, לחופה ולמעשים טובים", כי היה
"אופרופעניש" בשבת זו. ושאל שלכאורה
"מעשים טובים" באים לפני "חופה", שכן,
חינוך — ואפילו מן התורה — מתחיל
לפני-כן, ואילו בחופה — קידושי קטן
אינן קידושיין? וסיפר, ששמע מחסידים
שהיו קוראים לר' הלל מפאריטש "טלית
פאר תפילין" [=טלית לפני תפילין], כי
נשא אשה קודם הבר-מצוה, או — "חול-
המועד", מטעם הנ"ל. והתירוץ איני זוכר
בדיוק...

שעה (שגם כ"ק אדמו"ר שליט"א הגיע לשם לאחר-מכן [ראה מסגרת])
— שאל אותו כ"ק אדמו"ר שליט"א: זיי האבן געפרעגט ביי דער הנהלה
צי פארן אויף חתונה? [=האם שאלו את ההנהלה, אם לנסוע לחתונה]
וענה: לא, ולא נתן.

מסתמא שמעת שפה, לבד הפילפולים שאומר ראש-הישיבה, אומרים
גם הבחורים פילפולים — בכל יום חמישי אומר בחור אחר פילפול,
לערך חצי שעה. סדר זה נתחדש כאן לא מכבר, כי כן ציוה כ"ק אדמו"ר
שליט"א.

ואודות ההתוועדות של יום-ההילולא כ"ד בטבת, מתייחס הרב יצחק
גולדין בקצרה, במכתבו מיום ז' בשבט:
ת"ל ביום כ"ד טבת היתה התוועדות לערך ד' שעות. היה סיום השי"ס,
שאמר כ"ק אדמו"ר שליט"א כמה שעות בשי"ס, והכל בשיטה אחת. כל
המחלוקות של כל התנאים בסברא אחת. החילוק בין כח לפועל. ה' יחזק
את בריאותו...

היתה על כל ישראל, כי בארצות-המזרח לא גזרו, וגם לא על אלה שהם
מעל לגיל ארבעים וכו', ועל-כן הדין הוא כנ"ל...

סיפר בשם אדמו"ר נ"ע, שאלו שהתנגדו לחסידות, הנה בג"ע הם
מצטערים על שמזכירים את שמם בקשר להתנגדות... גם סיפר, שהכריחו
את אדמו"ר הוקן לקלל כו', וקלל שיוצא-יחלציו [של הגר"א] יהיו חסידים,
והברכה נתקיימה. וכמו"כ היתה צריכה להיות כאן בימים אלו נערה
אחת מיוצא-יחלציו של אביגדור [=המלשין הידוע]. וסיים כ"ק אדמו"ר
שליט"א — 'ובני ישראל יוצאים ביד רמה', ובתרגום: "בריש גלי",
שקאי על הרשבי"י וגם על הבעש"ט [ששמם נרמז ברי"ת במילים אלו],
וכימי צאתך מארץ-מצרים אראנו נפלאות בגאולה העתידה להיות במהרה
בימינו אמן.

"ועלה שחוק על פניקדשו"...

והרב יוסף-בנציון רייצס, במכתבו מעשי"ק פרשת שמות, מגלה עניין
שהיה לו בעת היירידות שלו:

...את דמי-הפ"י: שלך מסרתי בעצמי לידי כ"ק אדמו"ר שליט"א,
כשהייתי ביחידות. אמרתי לכ"ק אדמו"ר שליט"א: דאס איז דמי-
פ"י פון חייב בן ברכה סערעבריאנסקי. ואמר כ"ק אדמו"ר שליט"א:
"סערעבריאנסקי זון, יעזי" [הבן של סרברנסקי, כן?], ואמרתי: כן.
והוספתי: ער האט געבעטן איך זאל ביים רבי'ן בעטן א ברכה ער זאל זיך
אינעיקן זען מיט'ן רבי'ן [=הוא ביקש ממני, לבקש עבורו ברכה מהרבי
שיוכל בקרוב להתראות עם הרבי'ן, ועלה שחוק על פני קדשו, ואמר: "אין
גוטע אופנים" [=באופנים טובים]. ושאלני: "דאס איז אויפ'ן פ"י" (אדער

משנה מקום

ברשימות חודש טבת תשי"ב, כותב הרב משה לברטוב:
הרבנית [שליט"א], אמו של כ"ק אדמו"ר שליט"א, סיפרה, שכאשר
נכנסה לדירה החדשה שלה [ששכרה], אמר לה כ"ק אדמו"ר שליט"א,
שצריכים לומר — "פון דער, אין א אייגענער" [=מדירה זו לדירה
פרטית משלה].

אזוי אויף א פ"י, אדער דאס אליין איז א פדיון" [=זהו על הפ"י (או על
פ"י), או שזה בעצמו פ"י? ועניתי: ייתכן, לא כתב לי בפרטיות. ואמר:
"נו, גוט, מסתמא איז פאראן אין זיינע בריעף" [=נו, טוב, מסתמא נמצא
במכתבים שלך], והציח את המעות יחד וכתב שמך. ויעזור השי"ת שבקרוב
ממש תקויים ברכתו הק', ונתראה יחד בשווער-שמחות אצל כ"ק אדמו"ר
שליט"א.

ובמכתב ממוצ"ק כ"א בטבת, כותב הרב משה-יצחק גורקוב:

...זאת אכתוב לך, שלפני שבועיים לערך קרא כ"ק אדמו"ר שליט"א
לאיזה בחורים, ואמר להם שימסרו לכל הבחורים: היות שביאלי יש
ב"ה שבעים בחורים, וכולם הרי צריכים ללכת לבתי-הכנסת בשבת בעת
סעודה-שלישית לחזור חסידות, אך לפועל הולכים רק כעשרים בחורים
— לכן ימסרו שעל כל השבעים בחורים ללכת לחזור חסידות. ואם
יהיו כמה בחורים שלא ירצו ללכת — הנה (אמר בבדיחותא) בגמרא
איתא שאם עושים עירוב על כל העיר, צריכים להשאיר כמה רחובות
ללא עירוב כדי לעשות סימנא... ולכן, אם יהיו איזה יוצא-דופן/ניקעס
— עכ"פ יהיו ששים ושש, ששים ושבע, או ששים ושמונה בחורים... וגם
צריכים לחזור חסידות — מאמרים קלים וכו' — באופן שהבעל-ביתים
יבינו את המאמר. ולכן, ילכו להנהלה והיא תסדר את העניין. איר
זאלט איבערגעבן בשמי, אז אלע בחורים זאלן חזר'ן, מי'דארף חזר'ן
חסידות [=תמסרו בשמי, שכל הבחורים יחזרו, צריכים לחזור חסידות].

תשי"ב שנה ל"קבלת הנשיאות"

"השליחות שלי היא לפעול ענינים בחסד וברחמים"

* "לאחד אמר: המתנתם במשך תשי"א ובתשי"ב באתם להיעשות חסיד... * "...הלה אחז שוב בידו הק' ואמר: רבי, מבשרך אל תתעלם... ועמד כרגע, הוציא את ידו הק' מידו, ואמר... * "עם אחד דיבר ענינים פרטיים, ובאמצע טפח על השולחן ואמר (בצחות): הקשיבו! כל מה שמדברים כאן – הוא בסוד... * "באמצע אמר שמשיח כבר עומד אחר כתלנו, ומצפה לרגע שיוכל לבוא מתוך החלון ומתוך החרד" * על אירועי חודשי שבט-אייר תשי"ב בבית-חיינו – קטעים מתוך יומנו המאלף של הרב משה לברטוב *

מאת מ. שניאור

יו"ד שבט תשי"ב

לקראת ש"ק פרשת בא [תשי"ב], ציווה כ"ק אדמו"ר שליט"א לבחורים לחזור את המאמר 'באתי לגני היתשי'.

בשבת, אחר תפילת מנחה, שאל כ"ק אדמו"ר שליט"א מדוע לא עושים קידוש, וענו ש[נאין יין]... ואמר שיקחו יין ממה שהכינו להבדלה. אחר-כך הסביר מדוע נוהגים לעלות לתורה בשבת שלפני היארצייט, כי איתא שבשבת היא עליית הנשמה אך לאחר השבת היא יורדת, אמנם בשבתות שלפני י"ב חודש אינה יורדת, וכן הוא בשבת שלפני יום היארצייט. ולכן, צריכים לעשות קידוש, ומה גם בשבת זו שהיא פרשת בא – הפרשה שבה נסתלק אדמו"ר [מוהרי"צ] נ"ע.

בליל יו"ד שבט התפלל כ"ק אדמו"ר שליט"א לפני התיבה בבית-הכנסת, בשעה 7. בעת הקדיש השני, באמירת "ויצמח פורקניה" וכו' – בכה, ואחר-כך סיים הקדיש בקול נמוך. כ"ק אדמו"ר שליט"א מסר עלידי הרב יעקב

היתשי. הזכיר את כל הרבנים, מאדמו"ר הזקן וכו'. באמצע המאמר בכה הרבה. לאחר-מכן ציווה לגן הניגון 'איינס-צוויי-דריי', שניגנו רא"ח אלטהויז בשולחן אדמו"ר [מוהרי"צ נ"ע], אך [המנגן] ר' שמואל זלמנוב לא זכרו, על-כן התחיל אותו כ"ק אדמו"ר שליט"א בעצמו. אחר-כך ימין ה' רוממה' (של הצ"צ), ובהמשך דיבר אודות כמה ענינים, וציווה לגן נ"ע זשוריצי וניגון ד' בבות, ובבא הרביעי – ז' פעמים. ולבסוף סיים: "א גוטן תמיד".

כרך מטפחת...

בליל ש"ק פרשת בשלח, י"ג שבט [יום ההילולא של הרבנית שטערטא-שרה נ"ע], נכנס כ"ק אדמו"ר שליט"א לביהכ"נ בשעה 8 ושאל אם עומדים עדיין לפני קבלת-שבת. אחר-כך אמר: "סיוואלט געווען א גלייכע זאך מיזאל לערנען דעם מאמר פון י"ג שבט" [=מן הראוי היה ללמוד את המאמר של י"ג שבט (תשי"א)]. בי"ד שבט אחר מנחה, נכנסו לכ"ק אדמו"ר

הכט, שהיות שיש בחורים "שפיץ חסידים" שלא ילכו ל"מיטוואך-שטונדע" [השיעור השבועי ביהדות לילדים הלומדים ב"פאבליק סקולס" שמתקיים ביום רביעי], מחמת שירצו להיות באוהל – שימסור להם שזהו היפך הכוונה.

נוסח המברק ששלח כ"ק אדמו"ר שליט"א ליו"ד שבט: "ביום ההילולא דאזלינן מיני עשרה בשבט, גדול ביותר זכות בעל ההילולא צדיק עליו, להמשיך ישועות ברכות והצלחות לכל המתעסקים במוסדותיו. בטח יתועדו לעורר רבים לתורה ומצות, לחזק מוסדותיו ותקנותיו להתקשר באילטא דחיי ולהתברך בכל המצטרף בגשם וברוח, בברכה".

בבוקר התפלל בשעה 10:30 לערך ובכה הרבה. לבש טלית גדול חדש. לאוהל הק' נסע בשעה 2 לערך, ושהה שם יותר מעט משעה וחצי. אחר-כך התפלל מנחה ויצא להתוועד עם המסובים בשעה 9. ציווה לגן ה'בינוני'. בהמשך, ניגון של אדמו"ר (מוהרי"ב) נ"ע, והתחיל תיכף את המאמר 'באתי לגני', אודות ענין הקרבנות בעבודה – ביאור על אות ב של המאמר של

אור ליום הי' (כ"ג אדר), היה הרש"ג אצל כ"ק אדמו"ר שליט"א ושהה יותר משעה וחצי.

מנהג של הרבנית

אור ליום ו' כ"ד אדר, היה ז. (ה"מלאך") ביחידות, ושאל את כ"ק אדמו"ר שליט"א אודות חזרת תניא בעל"פה. וענה לו, שזהו דבר טוב, כי על-ידו יתקשר עם אדמו"ר הזקן. וגם בעת שאינו חוזר בפה, בכל זאת הוא מקושר בהעלם, מאחר שהאותיות ישנם במוח (כדאיתא בלקו"ת ד"ה בחוקות). וכ"ק אדמו"ר שליט"א הוסיף, שיש יתרון בספר התניא על שאר ספריו – מכיוון שזהו הלשון שלו, וכן בכלל יש מעלה בדא"ח יותר מבגלה – כי כאן אדה"י "הכניס את עצמו" עם הפנימיות שלו – שזוהי "נשמתא דאורייתא" – ושם הכניס רק את ה"גופא דאורייתא", וממילא מתקשר רק עם גוף התורה של התנא או האמורא – ואילו כאן עם הפנימיות. וזה מעורר שתהיה הפנימיות שלו בהתגלות, היינו בפנימיות, ויהיה פנימיות בפנימיות. ואמר, לא צריך לתת על זה (החזרה בע"פ) הרבה זמן, אך כל אחד יעשה זאת לפי יכולתו.

גם סיפר ליב גרונר, שהיתה שאלה אודות חדלקת נרות בע"ש באלו שאין להם עדיין ילדים, כי אמרו שבבית-הרב מדליקים בכל זאת שלושה נרות. ואמר כ"ק אדמו"ר שליט"א שהרבנית שלו היא מבית-הרב, והיא מדליקה רק שני נרות, ורק כשנולד ילד אז מדליקים עוד אחד וכו'.

בערב ר"ח [ניסן] התפללו מנחה בעת השקיעה, וכמובן שלא אמרו תחנון. ואמר הרב יאלעס לכ"ק אדמו"ר שליט"א, שלדעת ה"ט"ז צריכים לומר. וענה כ"ק אדמו"ר שליט"א: הלוא בעת הזאת אמר השי"ת למשה "החודש הזה לכם" (עיין בפירושים), ואינו רוצה לומר תחנון.

ביום ב' ניסן, אחר תפילת ערבית, למד כ"ק אדמו"ר שליט"א (לעצמו) משניות בסידור. בסיום התפילה, ביקש ממנו רש"ל [=החסיד רבי שמואל לוויטין] מעות על משקה ונתן שישה שקלים, ואמר, שבכלל יודפס הקונטרס-מאמר שהוא פנימיות-התורה, מים, יין ושמן – וימשיכו לפועל, היינו שילמדו אותו. הרב יאלעס אמר שלילה זה שייך לר"ח כמו לענין סעודה. ואמר כ"ק אדמו"ר שליט"א, אז מען דארף ניט האבן קיין לומדות [=לא צריך להגיע ללומדות]...

י"א ניסן – חמישים שנה

בשבת פרשת ויקרא, ג' ניסן, אחר מנחה, אמר כ"ק אדמו"ר שליט"א מאמר דא"ח ד"ה יעם זו יצרת לי, וארך 23 מינוט לערך. ישב על מקומו בו מתפלל וציווה קודם לגן ניגון. המאמר היה פתאומי (רק שחודקוב אחר שחרית אמר שאפשר שיהיה "עפעץ" [=משהו]), והיה "עולם" קטן. הרב יאלעס סיפר שהיה ביום ה' אצל כ"ק אדמו"ר שליט"א, ואמר [לכ"ק אדמו"ר שליט"א] שהוא יישאר לשבת. ואמר לו כ"ק אדמו"ר שליט"א, הרי לא אומר מאמר! וענה: וועט דער רבי זאגן [=אז הרבי יאמר]! ואמר: הרי לא הכנתי את עצמי [בענין הכנת אדמו"ר לאמירת דא"ח

ואמר: "גלויבט מיר, מיר טוט שטארק וויי" [=תאמינו לי, כואב לי מאוד], והלך. אך הלה לא נתן, ואחז עוד-הפעם, ואמר: רבי, מבשרך אל תתעלם. רבי, אך בין אייערער א קרוב און זי איז א קרובה [=אני קרוב-משפחה שלכם, והיא – קרובת-משפחה] (הוא מהמשפחה של הרייז טשערקאסער – כן נדמה לי). ועמד כ"ק אדמו"ר שליט"א כרגע והוציא ידו הק' מידו, ואחר-כך אמר: "זיי וועט האבען א רפואה שלמה" [=תהיה לה רפואה שלמה].

[בעת ההתוועדות] אמר, שאין אפילו אחד שאוחז ב"עד דלא ידע", למרות שזוהי מצווה שבגופו, אך "יאן ארט בשכל האט דאס" [=יש לזה מקום בשכל], לכן לכל-הפחות אחד יאחז בכך, ואחר-כך יחקרו אם הוא אוחז ב"עד דלא ידע" או לא. להרבה ציווה לשתות "לחיים" בכוסות גדולים וזרק להם מזונות. אמר, מה שאיני אומר ל"יעלסערע" רבנים שישתו כוס גדול – זהו לא מפני שאינם צריכים אלא מפני ש... ומכיוון שכל ישראל ערבים – הנני עושה מחאה בפומבי און איך נעם אראפ פון זיך די אחריות [=והנני מסיר מעלי את האחריות]... ובנוגע לבחורים... יאמרו "לחיים" בכלים שנקראים בגשמיות – קטנים, וברוחניות – הלוואי שיהיו כלים לקבל מה שנתן להם אדמו"ר וגם נתן כעת.

שמעתי מליב גרונר, שבשנת תשי"ט (פסח?) סיפר כ"ק אדמו"ר שליט"א איזה ענינים, ובתוך דבריו דיבר אודות הרגציובי, שידוע שהיה נזיר. הסיבה לכך היא, כי בהיותו נזיר היה עם אביו אצל ה"צמח-צדק", ואמר לו ה"צ"צ שיהיה למדן וילמד מסכת נזיר. ואמר אחר-כך, שהיות שהרבי ציווה לו ללמוד נזיר, ולמה (הרי מאחר שיהיה למדן, ממילא ילמוד גם מסי' נזיר)? אלא הפירוש הוא, שכדי להיות למדן צריך להיות נזיר, ולכן צריכים ללמוד תחילה את מסכת נזיר. וכן עשה, שהיה נזיר כל ימיו. שאלו אצלו מדוע אינו לומד דא"ח, וענה, שהרבי ציווה רק להיות למדן, וחסידי לא אמר. ואמר כ"ק אדמו"ר שליט"א, צריכים לחקור איך שתה את הד' כוסות, שהרי היה נזיר.

שליט"א תלמידים מנירהייבן, ואמר להם כ"ק אדמו"ר שליט"א שבהשגחה-פרטית באו אחר מנחה, זמן השייך כבר ליום ט"ו בשבט. ואמר, שהם נמשלו לפירות שאם תולשים אותם מהעץ אינם גדלים יותר, אך כשמושקעים בתורה ובמצוות – שזהו האילן – אז יגדלו.

בשבת מברכים אדר, פרשת משפטים, היה מאמר ד"ה "לא תהיה משכלה וגו'", בלי הקדמה [של כמה מלים] ואמירת "לחיים" [כפי שנהג כ"ק אדמו"ר שליט"א אז], רק ציווה לגן ניגון והתחיל באמירת המאמר. המאמר ארך כ-55 דקות (מאמר הארוך ביותר עד-עתה), ובכה מאוד באמצע אמירתו. אמרו שכך מטפחת על יד ימין, לא כמו תמיד שכורך על יד שמאל.

קודם ז' אדר אמר כ"ק אדמו"ר שליט"א לר' משה גוראריה, שהמתנגדים מתענים בז' אדר, אך אנו צריכים לומר "לחיים"... וציווה לו להתוועד עם האברכים.

ז' אדר אמר תחנון. פעם אחת, אגב, בעת תפילת מנחה, שכחתי לומר תחנון ואמרתי קדיש-תתקבל. ובתחילה הורה כ"ק אדמו"ר שליט"א לומר תחנון ולא לומר קדיש עוד-הפעם, אך אחר-כך אמר לי: "אויב דו ווילסט קענסטן זאגן חציקדיש" [=אם הנך רוצה, אתה יכול לומר חציקדיש].

"רבי, האט רחמנות!"

נוסח המברק ששלח כ"ק אדמו"ר שליט"א לפורים: "בברכת פורים ולהרבות בשמחה ואורה ותורה ולהמשיכן בכל השנה" (עיין במאמר שאמר בפורים, ושם נתבאר שני עניינים אלו שיש בפורים).

בליל פורים כשיצא כ"ק אדמו"ר שליט"א להתוועדות, פגשו ה' טברסקי, שיש לו אחות חולה מסוכנת (הרופאים אומרים שזהו ר"ל גרוע יותר גם מ...), ואחז בכ"ק אדמו"ר שליט"א ואמר: הנכם יודעים כבר את הפרטים בזה (כי מסר עלי-די הרב חודקוב) – רבי, האט רחמנות! – ועמד כ"ק אדמו"ר שליט"א כרגע

— ראה סה"ש תרפ"ז ע' 9 — מ.ש.], וענה: יהיה טוב בלי הכנה. ועליך אפשר שהוא גרם לאמירת המאמר הנ"ל.

היום יום י"א ניסן, יום הולדת כ"ק אדמו"ר שליט"א. מלאו נ' שנה לאריכות ימים ושנים טובות. ביום היה באוהל. אחר-כך קרא הגי בחורים של הוועד לחזרת דא"ח, ומסר להם כי הבחורים ינצלו את הזמן של חג-הפסח כדי לטאוס בבתי-הכנסת על יציאת מצרים, קריעת ים-סוף וכו'; וגם לבחורים שנסעו [לבי"ח-הזמנים] יכתבו על כך, ויכלולים לכתוב בשמי, שאנכי קראתי וציוויתי כך". ואל יחשבו שמאחר שנסעו מכאן הם פטורים מזה, אלא יחזרו [דא"ח] גם בימים הראשונים וגם בשבת חול-המועד, וגם בימים האחרונים וקודם ולאחר-מכן.

אחר-כך, בשעה 8.45 בערב, נכנסו לכ"ק אדמו"ר שליט"א אברכים שהיו באותו מעמד ובתוכם גם איזה בחורים על-פי הרשימה שקרא חודקוב; והיו שם דוד [רסקין], יואל [כתן], לייבל [גרונר], שלום חאסקינד, דוב יוניק. ואמר כ"ק אדמו"ר שליט"א לפנייהם מאמר דא"ח שארך פחות מעט משלושים דקות, ד"ה יאדני שפתי תפתחי (תהילים פרק טא)... ופירש כל הפסוק על-פי דא"ח. ובאמצע דיבר אודות בן נ' לעצה... אחר המאמר, נכנסו עוד-הפעם כמה אברכים לבקש אודות אמירת מאמרים בכל שבת, וגם אודות הדפסת המאמרים שכבר נאמרו. ואמר כ"ק אדמו"ר שליט"א, שהוא רוצה [אפילו] יותר מהם להדפיס אותם; אך בא הרב"ג וטוען שלהרבה לא היה מענה [על המכתבים שלהם], בא רמ"ג וטוען גס-כן כך, ומאיפה יש פנאי? והפסיד: און וואס מאנט איר ביי מיר, מאנט ביי זיך, אייערע עניינים וואס איהר דארפט טאן [=ומדוע הנכם תובעים ממני, תדרשו מעצמכם את העניינים שלכם שאתם צריכים לעשות]...

ביום [י"ג ניסן] בשעה 4.30, אחר תפילת מנחה, חילק כ"ק אדמו"ר שליט"א מצה — שני חלקים קטנים, ולרבים — מצה שלמה ועוד. קודם החלוקה ציווה לנגן יא"לי אתה' וגו', ואם לא — לא יתן... להרבה נתן גם עבור המשפחה. בין המקבלים היה גם רופא אחד שלקח מצה (הוא היה אצל כ"ק אדמו"ר שליט"א בחודש אלול, וכ"ק אדמו"ר שליט"א הזכירו עתה בשמו), ושאל מה ענין זה, וענה לו כ"ק אדמו"ר שליט"א: כשהנך נותן רפואה לחולה, הוא שואל אותך מה זה? — לא. כי כאשר ד"ר נותן — אין שואלים מהו...

גילויים שלא היו מעולם...

ש"ק פרשת שמיי, שבת-מברכים אייר, היתה התועדות כל היום כמעט עד השקיעה, וכ"ק אדמו"ר שליט"א עשה קידוש ושנתה הרבה י"ש, והיו גילויים נפלאים שלא היו כמעט מעולם. בתחילה אמר דא"ח ד"ה 'ליתן זה יצאתי כו', וארך כ-40 דקות. אחר המאמר דיבר שיחה אודות כך ששבת היא תענוג ויויט — שמחה, אך בעצם גם בשבת יש ענין השמחה. ובפרט בשבת זו צריכים אריינכאפן כי מגיעים ימי הספירה, וגם בחול בימי הספירה מאכט ניט אויס שיהיו

בהעלם בשמחה.

כ"ק אדמו"ר שליט"א המשיך לדבר עוד בזה אך אינו זוכר, ואחר-כך אמר "הארי-אפי [=להודרו] א ניגון", וציווה לנגן התנועה של הבעש"ט (הדי תנועות), ושאל מי יודע אותו, ואמרו שזעליג, וניגן, אך כאן מגננים באופן אחר, ואמר כ"ק אדמו"ר שליט"א שההמשך טוב אצלו אך יהעלם' כאן לא יודעים אותו. וציווה לחזור עליו הרבה פעמים. ושאל, ממי יודע זעליג? וענו משם רא"ח [אלטהויז], ואמר, שאדמו"ר [מוהרי"צ] אמר עליו שיכלים לסמוך עליו בניגון...

כ"ק אדמו"ר שליט"א דיבר עם הרבה יחידים, ונתן 'לחיים' להרבה, וכמעט עם כא"א לקח בעצמו. לרבי'ג [הרב בנימין גורדצקי] נתן בקבוק י"ש אך מתחילה מזג 'לחיים' מהבקבוק וגם נתן לו, וכן לרמ"ג [הרב משה גוראריה] (ואמר לו שיחלק באה"ק אך באופן שיספיק לכולם, וישפוך בתוך הבקבוק הזה ולא להיפך כי צריך להיות באופן של "קמא קמא בטיל ואזיל", ופנה להרב אשכנזי, בתור רב, והסכים), וכן למאיר זרחי ולשלום חאסקינד (כי ציווה לו על שליחות מסויימת ואמר שילמוד איזה סוגיות...)...

ודיבר עם כל אחד מהם בפרטיות. עם מאיר דיבר על כך שהוא שד"ר — לא לצורך גשמיות אלא רוחניות, ויפעל אודות תפילין וכו' וגם אודות טהרת-המשפחה, כי זה נוגע לדורי-דורות עד סוף כל הדורות... וגם אמר שאפילו רואים צדיק נסתר מהליו — אלץ גארניט [=הכל כלום], העיקר — לפעול... לרמ"ג אמר שילך בתיכפות לאסוף לטובת המוסדות של אדמו"ר [מוהרי"צ], ובאופן שאי-אפשר בלא-הרכי ואז יפעל, וגם שז"ר ישמע לו וגם שר הדת — כי אברהם חן כותב לו שהיה פעם בש"ק בלויבאוויטש, ומי יודע אם מאחר שהיה שם פעם אחת, שוב לא יוכל להינתק.

הקשיבו! הכל הוא בסוד!...

עם הרב"ג דיבר עניינים פרטיים, ובאמצע אמר שמגלה סודות, אך יהיה בסוד, וטפח על השולחן ואמר (בצחות): הערטי! אלץ וואס מירעדט דא איז א סוד [הקשיבו! כל מה שמדברים כאן — הוא סוד]...

רמ"ג ביקש לקבל את הגמרא שלקח והחזיק כ"ק אדמו"ר שליט"א בידו הק' כדי לעיין באיזה ענין — כי אולי קשה הדבר על כ"ק אדמו"ר שליט"א. וענה לו כ"ק אדמו"ר שליט"א: אם אתם מאמינים שהנני רבי וזוהי תורה, הנה לרבי תורה היא לא קשה. שאל כמה-פעמים הזייגער [=מה השעה], וכשענו — אמר: אבער פאר 4 [=אבל עוד לפני 4], ואחר-כך: אבער פאר 5, ואחר-כך: אבער פאר 6...

למ. ה. אמר, שיפעל על הסביבה, ובתחילה שאל אותו אם למד בתו"ת וענה שלא — ואמר כ"ק אדמו"ר שליט"א: אם למדתם תורת ה' הנה ביכלתכם לפעול, ותחזרו דא"ח, ואם אי אפשר בלא-הרכי — הנה בשבתות הראשונות כשיחזרו לא יספר שזהו דא"ח. וסיפר, שהיו

בחורים באטוואצק שהיו נוסעים לשיבות והיו מניחים שם מאמרים בלי טאוועל [=בלי דף-השער], והבחורים וראשי-הישיבה היו חושבים שזהו איזה ספר-מוסר מפלוני — והזכיר שם של מחבר ספר-מוסר מהאחרונים — ואחר-כך היו מגלים [שזהו דא"ח], אך גם אז פלעגן זיך ניט אפטרילסען [=לא נמנעו מלעייין], שכבר ידעו שזה טוב.

ליעקב כ"ץ (נתן בקבוק י"ש), ואמר, בתוך דבריו, שנותנים צדקה — וכשיש מסירת-נפש נותנים בארבע ציפערן [=סכום הכולל ארבע מספרים], ואז עומדים ליד הראי און מ'פאטשט זיך אין בויך [=טופחים על הכרס] שישו בני מעיי...

"אין לי ברירה אחרת"

לשניים שאל, מדוע לא הביאו את הבנים הקטנים שלהם — הלא כבר אחר שעה שלוש — וידחקו [בין הקהל] בהתוועדות? ומה שאינם מבינים, הנה גם הגדולים לא מבינים... וסיפר שבעת היות ח.ל. בגרוזיה, היה נוכח פעם בערב פסח ב"סיסום" לכבודות, ואחד הביא את בנו הבכור, שהיה אז ילד קטן. וכששאלוהו: למה הביא אותו? וכי הוא מבין? ענה: וכי אתם (המבוגרים) כן מבינים?... וכן בזה... עם ש.א. דיבר אודות זקן, ואמר שזהו י"ג תיקוני-דיקטא, וגם י"ג מידות הרחמים, ובפרט כעת בימי הספירה שעל-פי גולה אסור — הגם שהוא ביזנס מאן.

על ח. אמר, כשהוא יהיה חסיד — וועט משיח קומען [יבוא המשיח]... לפעמים צריכים לאמר את האמת... באמצע אמר שמשיח כבר עומד אחר כתלנו, ומצפה לרגע שיוכל לבוא מתוך החלון ומתוך החרך.

לאי אמר, שהמתנתם תשי"א ובאתם בתשי"ב להיעשות חסיד... גם תבע אצלו ללבוש סורטוק, ואמר שאדמו"ר נ"ע אמר שרק הגופים שלנו הלכו לגלות...

מופת לאלוף השחמט

כ"ק אדמו"ר שליט"א דיבר עם רשבסקי [אלוף שחמט אז], ונתן לו ברכה שיצליח במשחק שלו ואמר לו שינצח — מכיוון שהוא צריך לשחק כעת נגד אחד מרוסיה, כי הם נשאר השניים היחידים מכל העולם (לבד מרוסיה). וגם סיפר שפעם שיחק אדמו"ר [מוהרי"צ] עם ראד"מ [הרב אלחנן-דוב מרזוב] בשחמט, ואדמו"ר [מוהרי"צ] ני"ע עמד מן הצד והורה איך לשחק, ואמר אדמו"ר שלמד אז כמה עניינים בדא"ח, ואמר שאצלו (זכורני שאמר זאת על אדני"ע אך אחרים זוכרים שאמר זאת על אדמו"ר) היה בדרך מלמעלה-למטה. (אגב: רשבסקי אכן ניצח המשחק. כשהיה במקסיקו הפסיד שלוש פעמים [סיבובים], והבריק לכ"ק אדמו"ר שליט"א שמפסיד, ואחר משלוח המברק התחיל לצחצח ויצא כמנצח [יצימפיון]! וכשסיפרו על כך לכ"ק אדמו"ר שליט"א, נהנה מזה... למ.ק., שהתבטא ש"הרבי [מוהרי"צ] הסכים

קוראים כותבים

עד מתי?

שבוע אחר שבוע אנו פותחים את השבועון המכובד 'כפר חב"ד' ולבנו מתפלץ נוכח האסונות הרבים הפוקדים אותנו ללא הרף, ה' ירחם ויאמר די לצרותינו. מכות נוראות פוקדות את ציבור אנ"ש, חסידים גדולים ומסורים בלב ונפש לכ"ק רבנו נלקחים מאתנו בפתאומיות. נשים צדקניות שכל חייהן מוקדשים לעניינים של הרבי מסתלקות מאתנו, וציבור אנ"ש כולו עומד נדהם והמום נוכח גזירות נוראות אלו.

עד מתי? איך ייתכן שבשעה קשה זו לא מתעוררים כל אנ"ש והתמימים – בראשות הרבנים והמשפיעים שיחיו – לתקן את עניין האחדות והאהבת אחים בינינו?

הרי כולנו שמענו מהרבי פעמים אין ספור שעניין האחדות נוגע לנפשות ממש! זכורני שבאחת התועדויות הקודש, עת זכיתי לשהות בבית רבנו, כאשר הרבי דיבר בחריפות נגד מחלוקת מסויימת, הוסיף לפתע "ואח"כ מתפלאים מדוע פלוני ופלוני נחסרים מאיתנו" רח"ל.

והמפורסמות אין צריכים ראייה. כל שיחות קודשו מלאות בהפלאות גודל האחדות ושלילת המחלוקת.

פותחים אנו את השבועון המכובד 'כפר חב"ד' שזכה להיות השופר של הרבי ומוצאים בו מאמר מערכת נפלא בו מנתח העורך בכשרון מופלא את המצב בארץ ואת המוטל על הממשלה בעת זו.

ממשיכים לעלעל ומוצאים סקירה על פעילות מבורכת, סיפור חסידי, ומאמרים רבים של נכבדי אנ"ש על הגורמים שהביאו לרצח ראש-הממשלה, על הנוער והעם הנבון בשעה זו, ועל המוטל עלינו לעת כזו וכזו. והכל באמת דברים נחוצים ומועילים מאד – אך שוב עומדים אנו נדהמים, עד מתי?

הרי כולנו מאמינים שההנהגה שלנו – בניו של נשיא הדור – נוגעת לכל העם וכשחסר אצלנו באחדות משפיע הדבר על כל העם.

הרי כולנו רואים, בין כל המאמרים הנפלאים של הכותבים הנכבדים, מודעות אבל נוראות ומחרידות!

בקשתנו, איפוא, מהעורך והכותבים הנכבדים שיסחפו בכשרונם המבורך את כל אנ"ש והתמימים להתעוררות גדולה על עניין האחדות ואהבת אחים ולא ירפו מהעניין עד אשר יתוקן הדרוש. אין ספק שגם בכך יזכה השבועון וכותביו להוסיף נחת-רוח רב לרבנו ונראה את ברכותיו בטוב הנראה והנעלה.

ישראל ה.

הבטחה של הריבניצער

ביכפר חב"ד' מס' 689, כתב הרב שלום

דובער וולפא מאמר נרחב אודות האי גברא רבא אדמו"ר הרה"צ מריבניץ זצוק"ל, ונהניתי מזה מאוד.

בתוך הדברים הביא סיפור שהיה בר' משה דער פעלשער (י"משה החובש"י) ונדמה שהיה מחסידות סטולין.

וברצוני להעיר שאכן הוא ר' משה מלמד שהיה מחסידי קרלין-סטולין ונלב"ע בשנה שעברה, זכרו לברכה.

וברצוני להוסיף עוד פרט ששמעתי מאחד ששמע מר' משה עצמו, שכשהתבגר בנו הי"ו לא רצה ר' משה הנ"ל להכניסו לבית-ספר קומוניסטי, והלך לבקש ברכה מהריבניצער זצ"ל שיזכה לעלות לארץ ישראל, ויוכל לחנוכו על ברכי התורה והחסידות. נענה הריבניצער לר' משה בזה הלשון: "דער אויבערשטער זאל

העלפן אז דו זאלסט קענען ארויפגיין קיין ארץ-ישראל". אמר לו ר' משה שאינו יוצא מכאן עד שיאמר "דער אויבערשטער וועט

העלפן", וכך הוא היה מובטח בזה. [ר' משה הוסיף כשסיפר זאת, שאכן ע"פ דרכי החסידות אין זה תואם אבל היה מוכרח לומר זאת.

וההכרח לא יגונה.] הרהר הריבניצער שעה קלה ואמר לגבאי "שטעלט משקה, ר' משה גייט ארויף קיין ארץ ישראל", ואכן כשבעיים אחר-כך זכה ר' משה לעלות לא"י.

מנחם-מענדל גלין

ירושתי"י

מעשה-פלא בדולר

בערב ר"ח כסלו הייתי באוהל. בשבתי על-יד השולחן ב"בית אהלי ליובאוויטש" לכתוב הפ"נ ראיתי אברך ספרדי בלא חתימת זקן מסתובב בחדר ומסתכל סביבו. הבנתי שהאיש הוא חדש ואינו מכיר בסדר הנהוג כאן. אחר שהויתי באוהל נכנס הנ"ל עם אשתו (בלבוש מודרני) ואמרו משהו ממענה-לשון או מתהילים. אחר-כך יצאו ובעוד איזה דקות נכנסו עוד הפעם ובידו פיסת נייר, והבנתי שזהו פ"נ, וקרע אותו לקרעים והשליכו לתוך האוהל. מכל זה הבנתי שבעצמו אינו יודע מהסדר רק משהו אמר לו. בגמרי אמירת מענה-לשון נכנסתי לבית וראיתיו מדבר עם שני אברכים מהאורחים באה"ק. ולאחר סיום שיחתם סיפר לי אחד האברכים שהאיש סיפר מעשה פלא.

זה זמן מקודם שהתפלל לה' שאם הרבי נמצא אתנו, רצונו להשיג דולר ממנו. והנה השבוע סעד במסעדה בניירורק וקיבל עודף ולהפתעתי הרבה היה בין הכספים דולר של הרבי ורשום עליו **שזה דולר שלו**. ואז נזכר שלפני כמה שנים קיבל אחיו דולר מהרבי ורשם שזה עבורו, אלא שהוא הבין שצריך לתת את הדולר עצמו לצדקה ובביקורו בכותל המערבי

נתן את הדולר בקופת-צדקה שם. וראה זה פלא – הדולר הסתובב סביב העולם וסוף-סוף חזר והגיע לידו, וזה היה בדיוק לאחר תפילתו הנ"ל...

משה לברטוב

ברוקלין, נ"י

הקהל רואה ושופט

לא צריך להיות יועץ-תדמית מומחה במיוחד כדי להבין את הקו שנוקטת הממשלה החדשה. ראש-הממשלה מר פרס וחבריו עושים חשבון פשוט: השמאל מונח בכיסו וברור שבבחירות הבאות לא יצביע בעד נציגי הימין, לא בעד מפלגה ימנית ולא בעד מועמד הימין לראשות הממשלה. מה שנותר לנו לעשות אפוא הוא להתחבב על הימין ככל האפשר. התוצאה: פרס משחרר פה ושם הצהרות תקיפות. לפתע האמנה הפלסטינית הקוראת להשמדת עם ישראל – רח"ל היל"ת – מטרידה את מנוחתו והוא אפילו מעז לאיים על ערפאת כי הנושא עקרוני ועלול לעצור את הרכבת. השר שחל שזכה לתפקיד ביטחוני חדש שומע על נפילת קטיטושות בקריית-שמונה וממהר להכריז לעיני המצלמות ומול המיקרופונים כי הממשלה שמה את ביטחון תושבי הגליל בראש מעייניה. – אבל העולם לא גולם. ביום פקודה הוא

לא ישכח מי הביא עליו את צרת אוסלו. ה"עליהם" המבהיל והמכוער שמתנהל נגד כל מחנה הימין וכל הציבור הדתי מאז רצח ראה"מ המנוח הוא שעת מבחן. מבחן לכלי ראה"מ המנוח הוא שעת מבחן. מבחן לכלי התקשורת, למשטרה ולפרקליטות. השמאלנים הקיצוניים ביותר שמאשימים רבבות יהודים בהסתה לרצח ממשיכים להצהיר הצהרות בזכות חופש הביטוי, מערכת שמבצעת מעצרים וחקירות על חשדות חסרי טעם טוענת שהיא מגינה על זכויות האדם ועל חירותו.

– אבל העולם לא גולם. הציבור לא מטומטם והוא יודע מי מדבר על דמוקרטיה ומי מתנהג בצורה דמוקרטית. מי מדבר על עקרונות זכויות האדם, עושה מעשי הק.ג.ב. בימי סטאלין, ומבקש פרס מאת הבורח ביום פקודה. וזו שעת מבחן גם לרבנים. משום כבוד אלוקים הסתר דבר אין לפרט ואין לנקוב שמות, אבל הציבור יודע מי מקיים את הציווי "לא תגורו מפני איש" פשוטו כמשמעו ומשמיע את דעת התורה וההלכה הפסוקה ללא חת, ומי האיש הירא ורך-הלבב. וה' עוז לעמו ייתן ויברך את עמו בשלום אמיתי.

ב. זיידמן

ניו-יורק

כך התייסדה

"לשכת עזרת אחים"

היו להם "חדרים" עבור הילדים, אך קשה לי לקבוע עובדה זו באופן ברור משום שבהיותי בסמרקנד (בוכרא) לא ראייתי ולא שמעתי שיהיה בנמצא חדר עבור הילדים הספרדים. בגרוזיה כמדומני היה המצב קצת יותר טוב, אך גם כן לא בהרבה. סוף כל סוף, על פי החוק הרוסי היה אסור ללמד את הילדים תורה, והחל מסיום המלחמה החלו לרדוף את אלו שהתעקשו לעשות זאת.

בנוגע לאנ"ש ידוע לי המצב שנאסרו רובם, והילדים נשארו בלי משען ומשענה בגשמיות וברוחניות. היחידים שהסתתרו עד יעבור זעם, הנה אחר זמן מה ניסו להסתדר בהחבא ולחשוב כיצד לארגן את חייהם היהודים. גם מבני אנ"ש נאסרו רבים, אך כמובן לא את כולם השיגה יד הצוררים.

שמעתי לדוגמה, שאחד מאנ"ש שהיו לו שלושה בנים צעירים, ואחר שאסרוהו כל שלושת ילדיו הצעירים לא עמדו בנסיון. וכשבא חזרה מהכלא לאחר שמונה שנים (בכלל, זה היה הזמן שיישבו" עד מות הצורר הגדול סטלין ימ"ש) ונדע לו מזה – ישב כל הלילה ואמר תהלים בבכיות נוראות על גורל בניו. וזה, פעל, ובי"ה היום כולם הם הורים וזקנים לבנים ונכדים חסידיים.

אלו שהתארגנו גם ייסדו ישיבה במחתרת, שגם אנשי חב"ד "הגדולים" לא ידעו מקיומה ומקומה. למדו בעיקר בבתי פרטיים. היו צעירים

עזבו את רוסיה בשנת תש"ז, והנחנו אחרינו חלק גדול מאחינו בני ישראל השומרים תורה ומצוות. ברובם היו אלה אנשי חב"ד, או מאלו ש"הסתובבו" בין אנ"ש חסידי חב"ד. אך היו גם פליטים מפולין שלא היה ביכולתם לעזוב את רוסיה לאחר שנמלטו אליה בשנות המלחמה, וביניהם היו גם רבים שומרי מצוות במידה זו או אחרת. בנוסף לאלו היו כמובן הזקנים מהדור הקודם שלא נגעה בהם המהפכה ושמרו על מסורתם היהודית, אך אלו היו מעטים זעיר שם זעיר שם.

אצל יהודי גרוזיה ובוכרה, היו עדיין באותה תקופה "חכמים" שוחטים ומוהלים. באיזור זקפאטעי (בסביבות הגבול בין רוסיה וצ'כוסלובקיה) היו עוד מאחינו בני ישראל שמסיבות שונות חזרו לאחר המלחמה ממחנות ההשמדה למקום מגוריהם הקודם, והגם שמצב הרוח שלהם היה כמובן בירידה גדולה, וכן שמירת המצוות, אך היו ביניהם יחידים ששמרו על הגחלת. על כל פנים, בתי כנסיות נפתחו אז בהרבה עיירות בהם גרו יהודים שידעו עדיין כיצד להתפלל.

איך היה סדר החיים אצל כל הנ"ל – מלבד אנ"ש והספרדים – לא ידוע לי הרבה. אצל הספרדים היה המצב שה"חכמים" נשאו דגל היהדות, והשאר היו בבחינת "צדיק באמונתו יחיה" (בפתח). ככל הנראה ממצבם

לקראת ימי הגאולה של חודש תמוז – בהם השתחרר כ"ק אדמו"ר הרי"צ ממאסרו ברוסיה הסובייטית, הננו בזה להביא פרק מאלף בפעילות של חב"ד מאחורי מסך הברזל * ידוע כי תנועת חב"ד הייתה היחידה שהמשיכה בקשר עם יהודי בריה"מ בשנות האימים * ראש החץ לקשר עם יהודים אלה הייתה "לשכת עזרת אחים", שעמדה בקשר רצוף עם אנ"ש ברוסיה * הרב משה לברטוב, מחברי הלשכה, חושף לראשונה מתי וכיצד התייסדה לשכה זו, באיזו דרכים נקטה בפעילותה, והאנשים המרכזיים שעמדה איתם בקשר * מיוחד ל"בית משיח"

מאת הרב משה לברטוב

תיכף עם הגיעו לחצרות קודש כ"ק אדמו"ר שליט"א, אסף ר' מענדל אסיפה חשאית שמטרתה הייתה: אירגון משלוח חבילות לאחב"י שומרי מצוות בבריה"מ. השתתפתי אז באסיפה, וזכורני שהיה אצלי חידוש גדול שהוא מעוניין בכה דבר – כי בעת שהותנו שמה ברוסיה פחדנו לקבל אפילו מכתב מחוץ לארץ.

בכך למעשה התייסדה "לשכת עזרת אחים". בחרנו בשם זה – לא ידענו שכ"ק אדמו"ר מהור"י צ' בצאתו מרוסיה יסד "אגודת עזרת אחים" למטרה זו – כי כבר היה ארגון מטעם "הסתדרות הרבנים" בשם "עזרה", והם היו אוספים כסף בשביל משלוח חבילות לרוסיה, ולא רצינו שיהיה בלבול ולכן בחרנו בשם שונה.

כתובות ברוסיה משלוח החבילות השגו ללא כל קשיים. הקושי היה לברר איזו משפחה אכן נצרכת. מיום הראשון עשינו לנו ככלל – שהמשפחה צריכה להיות שומרת מצוות, כי ידענו שלמשפחה כזו הרבה יותר קשה להשיג אמצעים מכמה טעמים: א) העדר האפשרות לעבוד בשבת ב) שמירת כשרות המאכלים ג) ריבוי הילדים. מובן שלא היה אפשר לשמור על כלל זה בכל מאת האחוזים, כי נותני הכתובות היו בדרך כלל קרובים או ידידים שיצאו ביתניים לחרות ודאגו עבור מכיריהם או משפחתם. אך ברוב המקרים עלה בידינו לברר.

לאחר תקופה נוספת הגיע גם ר' שמחה גורודצקי, עסקן בטבע (אף הוא היה אסור הרבה שנים), והוא היה אחד מראשי המתעסקים בבירור וניפוי רשימות הכתובות והשגת ידיעות מפורטות אודות מצב המשפחות. הרשימות נתרבו. היו לנו כתובות מכל קצוי רוסיה – מסמרקנד עד זקרפטיא (מאיזור זה יצאו הרבה יהודים שהביאו ידיעות מפורטות על משפחות דתיות נצרכות).

בעיקר התחלקו החבילות לשני סוגים: כדי לאפשר להמשיך ולחיות שם (משלוחים שכללו מזון, תשמישי קדושה, בגדים וכו'), ומשלוחים שנודעו לסייע לאלו המעוניינים לצאת משם. כאשר השיגעו רשיון יציאה, היה צורך להשיג ויזא, כרטיסי נסיעה וכו' – ואת אלה היינו מארגנים כאן ושולחים. גם היה צורך לתמוך כלכלית באלה שהיו מעוניינים לצאת, משום שבאותה תקופה כאשר אחד הגיש בקשה להיתר יציאה מיד היו מפטרים אותו מעבודתו, מלבי להתחשב אם אכן קיבל רשיון יציאה או לא. הרבה פעמים היו אנ"ש חושבים הרבה פעמים האם בכלל להגיש

הרה"ח ר' משה לברטוב שי'

מה אירע עם הבעלים? האחרון – בדרך נס הובילוהו ישר מן המחנה בסיביר לפולין ושחרורו, ועד שדרכה רגלו על אדמת פולין לא ידע לאן מוליכים אותו – היה זה בעת שעדיין לא שחררו אף אחד. בתקופה יותר מאוחרת שחררו גם את ר' מענדל, ואז החלו

**בתחילת שנת תשי"י
קיבלנו אני ואחי
פתקא מבלי חתימה,
ש"חמיו של נחום זלמן
(גיס) שבק חיים לכל
חי בזי אלול". כך נודע
לנו על פטירתו של
אבא, ועד היום אין לי
מושג כיצד הצליחו
להבריה פתקא זו
מעבר לגבול**

השתדלויות שירשוהו לעזוב את בריה"מ. סוף כל סוף עלה בידי ראש ממשלת בריטניה באותה תקופה, וילסון, להשיג עבורו היתר יציאה (משפחתו של ר' מענדל גרה אז באנגליה), ואכן הוא הגיע לשם בשנת תשכ"ד.

שחלק מזמנם עבדו, וחלק למדו, ובצירוף התמיכה הכספית שקיבלו מהזקנים היו יכולים להחזיק מעמד. היו בחורים שהלכו ללמוד בבתי ספר גבוהים ("שקאלע"), אך בלילה היו באים ללמוד בהחבא. כה נמשך המצב במשך 8 שנים, בהם היו מלאי פחד שלא יתגלו עקבותיהם.

אנו פה, לא היה לנו שום קשר איתם באותו זמן, כי הלא היה סכנת נפשות עבורם לעמוד בקשר עם מישהו מחוץ למדינה, כידוע מדברי הימים של אחב"י בשנים ההם ברוסיה.

אביא דוגמה פשוטה: אחותי תחי' גרה עם אמי בעת שנאסר אבי בשנת תשי"ז (אנחנו כבר היינו מחוץ לגבולות בריה"מ). היא כתבה לנו במכתבה האחרון מאותה תקופה בקשה שלא לכתוב אליה יותר, שזוכרת היא אותנו – אותי ואת אחי – ו"אבא חולה מאוד" (כך רימזה על מאסרו).

מאז – איבדנו כל קשר עימה. בתחילת שנת תשי"י קיבלנו אני ואחי פתקא מבלי חתימה, ש"חמיו של נחום זלמן (גיס) שבק חיים לכל חי בזי אלול". כך נודע לנו על פטירתו של אבא בעת מאסרו, ועד היום אין לי מושג כיצד הצליחו להבריה פתקא זו מעבר לגבול. הקשר עם אמא התחדש רק אח"כ ע"י אנשים שנסעו באופן רשמי לבקר ברוסיה, החל משנות י"ג-ד'.

אחר מות הצורר בשנת תשי"ג כנראה שהחלו היהודים לנשום שם לרווחה ביחס למצבם קודם לכן, והחלו להגיע ידיעות מהם זעיר שם זעיר שם.

בין אלו שנשארו אחר נסיעתנו (ונאסר אח"כ וישב עד מות הצורר) היה הרה"ח הרב מנחם מענדל פוטרפס ע"ה. מעניין לציין: הוא היה ראש המארגנים את הנסיעות בשנים תשי"ז-י' והיו לו הרבה הזדמנויות לנסוע, אך הוא טען שכל עוד יושבים ברוסיה אלמנות ויתומים שיש צורך לדאוג להם – כיצד יכול לעוזבם ולנסוע? הוא שלח את אשתו ובניו ובעצמו נשאר, וכאמור, אסרוהו אחר כך.

אשתו שהייתה אז באירופה, שאלה מכ"ק אדמו"ר הרי"צ, ואח"כ מכ"ק אדמו"ר שליט"א האם לחזור לרוסיה לבעלה, וענו לה שלא תיסע אלא תשאר ותחכה לבעלה. כמו כן היה סיפור דומה עם עוד אברך בשם ר' דובער גורביץ (כיום מנהל בית רבקה בפאריז) שאשתו רצתה לנסוע חזרה והרביים לא הניחו לה.

"מנהגי ניו-יורק" - ברוסיה

הדוחו"ת של שלוחי עזרת אחים הם מסמך מרתק בפני עצמו. מהם עולה הצמאון האדיר שהיה לאנ"ש ברוסיה לכל מילה מכ"ק אד"ש, ולכל מנהג חסידי. כל אחד מדוחו"ת אלה מלא וגדוש בתיאורים על שאלות שלהם בענייני התקשרות, על מנהגים חסידיים בתפילה, על מבצעי כ"ק אד"ש.

באחד הדוחו"ת של שלוחי עזרת אחים, מופיע בסופו "פרפראות" – ואלו מלמדות על הכלל כולו. לפניכם מובאות איפוא כמה מפרפראות אלה:

* ברוסיה אומרים שבמערבא הכל בחנויות אך השולחן ריק, ואצלם בחנויות ריק אמנם השולחן מלא. ואמת נכון הדבר שלכל התועדות יש שולחן מלא מטעמים.

* צילמתי כמה מהם, והם יודעים. שלפעמים כ"ק אד"ש מסתכל בתמונות אלה של החסידים המגיעות מרוסיה – והם טענו ש"קשה יחידות בלי הכנה"...

* מלאחובקה בלשון אנ"ש – קרית מלאכי...

* יודעים שם על מנהגי ניו-יורק – אפילו על הנחת רבינו-תם מאוחר...

* בהתועדות נפל משקה מכ"ק אד"ש על השולחן בטעות – לא עבר רגע וכולם ספגו עם חתיכת לחם וכו'...

* בהתועדות קם צעיר אחד ואמר "תשד"ם – תהא שנת מלכות דוד", גם שלחו רפוש"ק לרבנית שתליט"א (ע"ה).

* אין לדפוק על השולחן בהתועדות במוסקבה אלא "למעלה".

* התעניינו מאיזו שחיטה הבשר, והאם הבריונים כבר נרגעו (היה זה לאחר האירועים הידועים שהיכו את המלמדים חסידות בשכונת וילימסבורג, ונאסרה אז שחיטתם?)

* יהודה נפל קצת ביאוש כשראה כל כך הרבה ספרים חדשים של "קה"ת" – שמתו וכלל ללמדם. נתתי לו הדוגמה של המדרש על נמלה שמקבצת אוכל יותר על זמנה כו'.

כלל ספרים ישנים וקרועים, ללא כריכה, קל יותר להעביר, משום שאז יש סיבה לבודקים להאמין שהם מיועדים לשימוש אישי. מה שאין כן כאשר היו אלה ספרים חדשים – תמיד הוחרמו, כי היה ברור לבודקים שספרים אלה מיועדים לחלוקה.

בינתיים התחילו יותר ויותר מאנ"ש לקבל רשיונות יציאה. אך במקומם התרבו אברכים חדשים בעלי תשובה, שחלק גדול מהם התקרב ליהדות לאחר הנצחון במלחמת "ששת הימים" שאז העיר קול השופר הגדול לבבות יהודיים רבים ברחבי העולם. הם ברובם הגישו בקשות לעליה לארץ, נעשו "סירובניקים" והחלו לרודפם. היו מהם שבאו בקשר עם אנ"ש שנשארו שם, מהם למדו את דרך החיים, ולאחר שרוב רובם של אנ"ש יצאו – נשארו הם נושאי דגל היהדות בעיירות שונות.

לאט לאט השתנה המצב ברוסיה. אמנם לא נשארו כבר רבנים מהדור הקודם שהיו באי אלו מקומות, אך מצד שני הסובייטים הרפו מעט מן החבל. במרינא-רושצ'א נפתחה ישיבה "מטעם", בה אמנם הסתובבו כל מיני טיפוסים, אך אחדים היו רציניים שישבו ולמדו. כמו כן החלו להרשות ביקורים רשמיים – בתחילה נסעה משלחת של הסתדרות הרבנים בארה"ב שהביקור שם עשה עליהם עצום, ואחר כך הרב טייץ ע"ה החל נוסע מזמן לזמן ואחריו גם הרב הכטמן מקנדה. אלה יכלו לקחת באמתחתם תמשישי קדושה שונים לחלקם לנזקקים שם.

בלנינגרד היו אז התמים החשוב ר' רפאל שי' נימויטין. במוסקבה היו מעסקני אנ"ש ר' משה קצנלנבויגן שי', שקירב את ר' מיכאל שניידר, בעל כשרונות מצויינים מאוד, וכן את דוד קשדן, והם מצידם קירבו אחרים – כמו ר' זאב קורבסקי, מלכין, קמישעו, שכנובסקי, ועוד. והיות שהם היו מדור הצעיר לא פחדו והתעסקו עם "הפצה". פעם אחת נסע הרב הירשפרונג למוסקבה – עוד בתקופה שהיו אוסרים על "עוון" הפצת יהדות – וכתב משום גלוי שהחבריה מתעסקים עם "ופרצת"!

כך נתייסדו חבורות של בעלי תשובה. בריגא היה ביניהם הפרופ' ברנובר שהתקרב לחב"ד ע"י ר' נטע ברכה. במוסקבה היה אז, לאחר נסיעתם של כמעט כל אנשי חב"ד הותיקים, המנוח ר' געצל ע"ה וילנסקי, שקירב מאוד את הצעירים. הגם שהיה איש פשוט, אך בעל מידות תרומיות. בכלל, הוא

לפעמים היו שולחים חפצים עם נוסעים, כי אז כבר החלו להרשות ביקורי קרובים, והיו שולחים איתם מזוודות שלמות עם חפצים הנ"ל ועם תשמישי קדושה.

כשהיו מגיעות ידיעות ברורות או דרישות שנגעו למחסור בתשמישי קדושה – השתדלו במיוחד למלא בקשות אלה. היה מחסור במזוודות, תפילין, סכינים לשחיטה ומילה וכו'. לפעמים היו שולחים גם חבילות של מצה שמורה, הגם שבדרך כלל סמכו בעניין זה על משלוחי ה"גיוינט". בתקופה מאוחרת יותר אסרו לשלוח מצות ע"י הדואר, ולכן היו מוכרחים לשלוח עם נוסעים. גם ספרים ניסו להעביר עם נוסעים שונים, אך לא בכל פעם היו הבודקים בגבול מניחים להכניס את הספרים לתחומי בריה"מ והיו מחרימים אותם.

[הערת המביא לדפוס: באחת הד"רחות של שלוחי "עזרת אחים" הנמצאים בארכיונו של הרב משה לברטוב, מפרט הכותב כי בדרך

בקשה להיות יציאה, כי היתה סכנה שלא יקבלו רשיון אך יאבדו את מקום עבודתם.

בינתיים נתגלו בעיירות שונות "כלי-קודש", שהיו נצרכים לעזרה כדי להמשיך לעסוק במלאכתם, והיה צורך לארגן חבילות – יקרות יותר – למטרה זו.

חוץ ממשלוחים שנועדו לשימוש מידי כמו חבילות מזון וביגוד – היו לפעמים שולחים חבילות מסוג שונה:

אחד מאנשי הלשכה היה חוקר ודורש איזה חפצים וסחורה שיהיו יותר לקנות על מנת למכור שם ברוסיה, ופשוט היו שולחים סחורה כדי שהמשפחה תוכל למכור ולהתפרנס. לפעמים היו שולחים חבילה קטנה של סחורה לאיזה משפחה רק בכונה זו – כדי להוודע מה שוויה ברוסיה. דבר זה היה שונה כמובן מעיר לעיר, ובכל מקום היה צורך לברר בנפרד.

ללון במלונות לתיירים שעלו יותר ממאה דולר ללילה במקומות שונים. מהאנשים שהיה קשר עימם קמעא קמעא היו יוצאים לחירות, ואחרים היו נכנסים במקומם לעבודת הפצת היהדות.

הקשר עם העסקנים ברוסיה נעשה גם ע"י טלפון. הגם שהיה קשה להשיג שיחה (משני הצדדים) הצליחו לעשות זאת מפעם לפעם. הם היו שואלים לברר אצל כ"ק אד"ש (ברמז) והיו מקבלים תשובות (גם כן ברמז), או שהיו מודיעים עניינים נחוצים ודחופים. על פי רוב, נערכו שיחות אלו בלילה.

כך נמשך הדבר במשך השנים, עד שבשנת תשל"ד החליטו ב"עזרת אחים" לשלוח בעצמם שלוחים למספר שבועות. בארכיון של "עזרת אחים" נמצאים דוחות הנוסעים – הן של הנוסעים מטעם עזרת אחים עצמה, או מהתיירים שעמדו בקשר עם עזרת אחים, אשר היו ביניהם גם יהודים שאינם שומרי תומ"צ. ועל כך – בפעם אחרת אי"ה.

בינתיים התחילו יותר ויותר מאנ"ש לקבל רשיונות יציאה. אך במקומם התרבו אברכים חדשים בעלי תשובה, שחלק גדול מהם התקרב ליהדות לאחר הנצחון במלחמת "ששת הימים" שאז העיר קול השופר הגדול לבבות יהודיים רבים ברחבי העולם

שונים להעביר עזרה כספית ממשית ברובלים, וכן תשמישי קדושה שונים. הרב גורודצקי היה שולח בקביעות אתרוגים מצרפת ע"י גוי.

בכלל החלו אז ביקורים של אנשים שונים בתור תיירים. היו מודיעים לנו מראש, וכך יכולנו להכין חבילות שונות עם תשמישי קדושה, וכן – כל מיני מכשירי חשמל אלקטרוניים שהיו יקרי המציאות ברוסיה, אותם היו שולחים לריכוזים הגדולים ומשם היו מחלקים אותם על פי הוראה מפה או בהתאם לצרכים.

במוסקבה היה ממונה על החלוקה ברובה ר' געצל ע"ה. זמן אחר כך נעשה הממונה ר' גרישא רוזנשטיין שהצטיין בעסקנותו. מובן שהיו חילוקי דעות, אך לאחר זמן עשו בחירות ונבחר ועד שכלל אותו, את ר' געצל ע"ה ואת אורי קמישוב שי. לעיירות אחרות – כמו אודסה, ריגא, וילנא, שם היו עסקנים רבים בעלי מסירות נפש – היו שולחים באופן ישיר לאנשים.

מקובל הגיע אשי אחד שסיפר שיש שם קבוצה של "ערליכע אידן" שאופים מצות וכו' וגם עבורם שלחו עזרה. הגיעו גם לעיירות נדחות כמו נלציק, רוסטוב, דושנבה, נובוסבירסק. גם לשפטאוקע שלחו כי עדיין נמצא שם תמים אחד שוחט.

מהידיעות שהיו מגיעות ל"עזרת אחים" היה אפשר להכין חבילות עבור תיירים שנסעו לעיירות שונות. והגם שברובם היו כבר באמתחתם חבילות שונות מטעם ארגונים שונים, אך אלו היו מתעסקים בעיקר עם סירובניקים, וגם היו הרבה שחיפשו דווקא לעזור ליהודים שומרי תורה ומצוות – וידיעות על משפחות כאלו היו בעיקר ל"עזרת אחים".

כך נתהווה קשר עם כמעט כל העיירות שהיה מותר לבקדם מטעם ממשלת בריה"מ. הנסיעות אז עלו הון תועפות, כי היו צריכים

אחד מאנ"ש שהיו לו שלושה בנים צעירים, ואחר שאסרוהו לא עמדו בנסיון. ושבא חזרה מהכלא לאחר שמונה שנים ונודע לו מזה – ישב כל הלילה ואמר תהלים בבכיות נוראות על גורל בניו. וזה פעל, וב"ה היום כולם הם חורים וזקנים לבנים ונכדים חסידיים

היה איש מיוחד במינו, וראוי לזכרון בפני עצמו. הוא היה גם ראש הוועד של הגירות, כי הרבה מבעלי-התשובה נולדו הם או נשותיהם מנישואי תערובת. הוא מינה גם את ר' אברהם גנין לעסוק בעניין המילה לאנשים גדולים, ר' אברהם היה מתחיל החיתוך ורופא היה גומר. לקטונים היה ההמוהל ר' מרדכי ליפשיץ שהיה גם השוחט במוסקבה.

במשך הזמן התייסדו חוגים של בעלי-תשובה גם מחוץ לחב"ד, והיו ביניהם עסקנים חזקים. הצד השווה שביניהם, שהיה לכולם מסירות-נפש לסדר שיעורי תורה ולהדפיס ספרי קודש. "עזרת אחים" מצידה עזרה לכל העסקנים מכל החוגים בדרכים שונות.

בינתיים עלה בידיו של הרב דובער ליווי ע"ה לנסוע לביקור ברוסיה. הוא התוועד שם עם אנ"ש וקשר עימם קשרים חזקים וגם עם רבים לא מאנ"ש. היו לו דרכים וצינורות

להעיר מהעילוי דיום כ"ז – אותיות "זך", כולל גם זיכוך ובירור וצירוף, כמ"ש בנוגע לזמן הגאולה "יתבררו ויתלבנו ויצרפו רבים", אשר, שלימות הזיכוך והצירוף הוא ע"ז שמגלים כוונת הצמצום וההעלם.

(משיחת ש"פ ויקהל-פקודי, 9' החודש, מבה"ח ניסן ה'תשנ"ג - מוגה)

נישואי זקני החתן, הרב משה וברכה לברטוב ע"ה

לזכות

החתן הרה"ת דובער והכלה מרת מיניא אסתר

שיחיו

לברטוב

לרגל נישואיהם בשעטומז"צ

ט' סיון, ה'תשפ"ה